

»Mladi za napredek Maribora 2016«

33. srečanje

ODZIV MARIBORČANOV NA NEMŠKO OKUPACIJO

Raziskovalno področje: ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Avtor: ŠPELA KRAJNC
Mentor: ROMAN MIRNIK
Šola: PRVA GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, 2016

»Mladi za napredek Maribora 2016«

33. srečanje

Odziv Mariborčanov na nemško okupacijo

Raziskovalno področje: ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Maribor, 2016

KAZALO VSEBINE

POVZETEK	6
ZAHVALA.....	6
1 UVOD	7
2 METODOLOGIJA DELA	7
2.1 Cilji raziskovalne naloge	7
2.2 Hipoteze	7
2.3 Metode dela	8
3 NAPAD NA JUGOSLAVIJO IN OKUPACIJA	8
3.1 Aprilska vojna in kapitulacija	8
3.2 Razkosanje slovenskega ozemlja	9
4 NEMŠKA OKUPACIJSKA POLITIKA NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM	11
4.1 Prihod Nemcev in vzpostavitev nemške uprave v Mariboru	11
4.2 Okupatorjeva raznarodovalna politika	12
4.3 Uvajanje nemških zakonov	16
4.4 Šolski sistem na Spodnjem Štajerskem	19
4.5 Propaganda nemškega okupatorja	20
5 SODELOVANJE Z OKUPATORJEM.....	24
5.1 Odziv mariborskih Nemcev in nemškutarjev	24
5.2 Pasivno sodelovanje množic	26
5.3 Štajerska domovinska zveza.....	27
5.4 Ovaduštvo.....	30
6. UPOR PROTI OKUPATORJU	31
6.1 Odziv narodno zavednih Mariborčanov	31
6.2 Priprave na odpor	34
6.3 Sabotaže	35
6.4 Delovanje Osvobodilne fronte	36
6.5 Protinacistična propaganda	38
6.6 Pohorski bataljon.....	39
6.7 Vloga cerkve	42
7. OBRAČUN OKUPATORJA S ČLANI ODPORNIŠKEGA GIBANJA	44
7.1 Dejavnost gestapa.....	44
7.2 Odredbe šefa civilne uprave v zvezi odporništvom	46
7.3 Streljanje talcev	47
8 ZAKLJUČEK.....	49

9 DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	50
10 VIRI IN LITERATURA	50

KAZALO SLIK

Slika 1: Razdelitev slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno	10
Slika 2: Primer kosa nemške propagande, ki je spodbujal Mariborčane, naj se vključujejo v tečaj nemščine	14
Slika 3: Rdeča izkaznica, ki so jo imeli nemški državljani	16
Slika 4: Notranjost rdeče izkaznice, ki so jo imeli nemški državljani	17
Slika 5: Notranjost rdeče državljanske izkaznice, izpolnjene s podatki	17
Slika 6: Gauleiter und reichsstatthalter, Dr. Sigfried Uiberreither.....	18
Slika 7: Primer odredbe, izdane s strani okupatorja.....	19
Slika 8: Plakat, ki obeležuje 10. obletnico Nemške socialne organizacije – Nationalsozialistische Volkswohlfahrt.....	21
Slika 9: Propagandni plakat, ki je spodbujal prijave v nemško vojsko.....	22
Slika 10: Primer propagandnega plakata, ki Slovence ščuva proti tako imenovanim rdečim zverem oz. komunistom	23
Slika 11: Propagandni plakat proti Osvobodilni fronti, ki prepričuje gledalca, da so člani osvobodilnega gibanja morilci, ki jim ne gre zaupati	24
Slika 12: Moč množice.....	26
Slika 13: Članska izkaznica Štajerske domovinske zveze	29
Slika 14: Plakat z vabilom na odprt sestanek Štajerske domovinske zveze.....	31
Slika 15: Hitler v Mariboru	33
Slika 16: Zgornja slika prikazuje Hitlerja, ki se vozi po Mariboru med tem ko mu množice vzklikajo. Spodnja slika prikazuje Hitlerja v mariborskem gradu, kjer mu predstavljajo izbrane mladenke.....	33
Slika 17: Primer propagandnega plakata, ki Slovence poziva k uporabi proti okupatorju	38
Slika 18: Plakat je izrazito komunističen. Prikazuje, da lahko skupaj s Sovjetsko zvezo premagamo naciste	39
Slika 19: Poročilo, v katerem Himmler poroča Hitlerju o zmagi nad Pohorskim bataljonom	41

Slika 20: Propagandni plakat iz Ljubljane, ki zavrača komunizem v imenu cerkve, pri čemer uporablja citat škofa Rožmana	43
Slika 21: Uprava odporniških gibanj ter njihova povezava s komunistično partijo.....	45
Slika 22: Natisnjena odredba o amnestiji, ki omogoča izpustitev tistih, ki so izdali odporne.....	47
Slika 23: Primer plakata z osebnimi podatki ustreljenih oseb	48

POVZETEK

Raziskovalna naloga se osredotoča na razmere, v katerih so Mariborčani živeli v začetku druge svetovne vojne, ter na njihove odzive, ki so te razmere odražali. Ugotavljamo, da je večina ljudi v Mariboru prihod okupatorja sprejela, saj je mnogo tistih, ki so razumeli njegove namene, pobegnili že pred začetkom okupacije. A več raznarodovalnih ukrepov je okupator uvedel, bolj so se ljudje začeli zavedati njegovih pravih namenov in več jih je začelo sodelovati v narodnoosvobodilnem gibanju. Tega okupator zaradi visokega odstotka nemške populacije v Mariboru ni pričakoval, kar je njegov odziv nekoliko zakasnilo, a ni bil ta kljub temu nič manj krut. Čeprav so bili raznarodovalni ukrepi pri italijanskem okupatorju precej milejši, so se ljudje tudi tam odločali za odpornišvo, kar jim je bilo zaradi blažjih zakonov precej lažje kot tistim v Mariboru.

ZAHVALA

Želim se zahvaliti mentorju, ki je tej nalogi posvetil veliko časa in truda. Brez njega naloga v tej obliki ne bi obstajala.

Zahvala gre tudi vsem, ki so mi pomagali pri iskanju in zbiranju gradiva, predvsem uslužbencem Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Pokrajinskega arhiva Maribor in Arhiva republike Slovenije ter seveda profesorici, ki je nalogo lektorirala.

Zahvaljujem se tudi svoji razredničarki in aktivu profesorjev, ki so bili potrpežljivi glede mojih izostankov od pouka.

1 UVOD

Za temo *Odziv Mariborčanov na nemško okupacijo*, predstavljeno v raziskovalni nalogi, sem se odločila, saj se mi zdi premalokrat izpostavljena in poudarjena. Vsakdo ve marsikaj o splošnem poteku druge svetovne vojne, pozna kraje pomembnih bitk in imena najpomembnejših generalov, ki so krojili takratno dogajanje. A moje zanimanje je bilo usmerjeno k ljudem, k razmeram, v katere so bili postavljeni, ter kako so se na te razmere odzvali. Nihče ne more poustvariti tistega, kar so Mariborčani ob okupaciji čutili. A le s poznavanjem razmer na začetku vojne in tudi pred njo lahko uvidimo položaj, v katerem so se takrat znašli naši predniki, in morda celo razumemo, čemu so se odzvali tako, kot so se. Zakaj so nekateri zavzeto sodelovali z okupatorjem, drugi pa se strastno borili proti njemu? Čemu so spet drugi zgolj ostali tiho in gledali, kako se pred njihovimi očmi odvija zgodovina?

2 METODOLOGIJA DELA

2.1 Cilji raziskovalne naloge

Za raziskovalno nalogo *Odziv Mariborčanov na nemško okupacijo* smo si zastavili naslednje cilje:

predstaviti nemški okupacijski sistem v Mariboru in Spodnji Štajerski,
pojasniti, kaj so nacisti z uporabo tega sistema želeli doseči,
ugotoviti, kako so prihod nemškega okupatorja sprejeli v Mariboru ter razloge za tak sprejem,
predstaviti različne oblike odporništvaja ter različne oblike sodelovanja z okupatorjem kot oblike odziva na okupacijo,
predstaviti okupatorjev odziv na odporništvaja,
primerjati nemški in italijanski okupacijski sistem ter odziv ljudi, ki so ga različne razmere izzvale.

2.2 Hipoteze

Hipoteza št. 1: Večina Mariborčanov je okupatorja na začetku sprejela.

Hipoteza št. 2: Nacisti odpora v Mariboru niso pričakovali.

Hipoteza št. 3: Število odpornikov je s časom naraščalo.

Hipoteza št. 4: Tisti, ki so okupatorja podpirali do konca, so bili povečini nemškega porekla.

Hipoteza št. 5: Za odporniško gibanje v Ljubljani je bilo, zlasti v začetku, delovanje proti italijanskemu sistemu zaradi njegovih milejših metod manj tvegano kot za tiste v Mariboru.

2.3 Metode dela

Za doseganje zastavljenih ciljev sem uporabila naslednje metode:

- analizo že objavljenega gradiva,
- analizo uradnih podatkov in evidenc iz arhiva,
- analizo časopisnih člankov iz leta 1941,
- analizo okupatorjevih odredb.

3 NAPAD NA JUGOSLAVIJO IN OKUPACIJA

3.1 Aprilska vojna in kapitulacija

Kraljevina Jugoslavija je 25. marca 1941 pod pritiskom Nemčije pristopila k trojnemu paktu ter se tako priključila fašističnim silam. Dva dni pozneje so zaradi tega v Beogradu izbruhnile demonstracije z znamenito parolo »*Bolje rat nego pakt*«, torej raje vojna kakor pridružitve fašističnim silam. Demonstracije so botrovale k državnemu udaru, ki ga je istega dne izvedla skupina prozahodno usmerjenih generalov in politikov. Sestavili so novo vlado, na čelu katere je bil predsednik general Dušan Simović. Kralja Petra II. so razglasili za polnoletnega ter tako izstopili iz trojnega pakta, kar je Hitlerju prekrižalo načrte, saj je bilo zanj jugoslovansko ozemlje strateško pomembno. Obenem ga je upor osebno razžalil, kar ni bilo zanemarljivo v nadaljnjem razpletu dogodkov.

6. aprila je Nemčija brez vojne napovedi napadla Kraljevina Jugoslavijo. Nemška letala so bombardirala Beograd, njihovim četam pa so se 11. aprila pridružile tudi italijanske in madžarske čete. Jugoslovanska vojska je 3. aprila sicer začela z mobilizacijo, vendar ta nikoli na bila končana. Vojska je bila neorganizirana, prestrašena in številčno majhna. Jugoslovansko vlado je zajela panika, zato so s kraljem pobegnili v London. Jugoslavija je 17. aprila v Beogradu podpisala brezpogojno kapitulacijo. Slovensko ozemlje je bilo v celoti zavzeto že 11. aprila 1941. Nemške vojaške sile so vdrle prek Avstrije, Italijani so iz Julijske krajine napadli 11. aprila, sočasno z Madžari.

Te dogodke je Maribor dočakal v težkih razmerah. V tem mestu so se 26. marca začele demonstracije kot odgovor na priključitev Jugoslavije k trojnemu paktu dan poprej. Ob državnem prevratu in razglasitvi kralja za polnoletnega je Maribor zajelo olajšanje. Komunisti so v povezavi s skojevskimi organizacijami takoj organizirali množične shode, kjer so navdušeno vzklikali. A množice so se hitro obrnile proti svojim organizatorjem. Začelo se je

kritiziranje takratnega političnega režima, demonstranti so kričali razna komunistična gesla. Začelo se je nasilje, uničevali so lastnino mariborskih Nemcev, na primer prostore Kulturbunda ter Športnega društva Rapid. Demonstracije so se v celoti umirile šele po treh dneh. V noči s 30. na 31. marec so komunisti razpečevali letake, v katerih so kritizirali takratno vlado ter zahtevali navezo Jugoslavije s Sovjetsko zvezo. Prvega aprila je bil izveden množični vpoklic rezervistov, pozneje so se jim na pobudo mariborske komunistične organizacije kot prostovoljci pridružili še skojevci¹, sokolska mladina ter mnogi politično neopredeljeni. Šestega aprila je iz Gradca prikorakala nemška vojska. Jugoslovanska vojska se je hitro začela umikati. 7. aprila so zadnje enote vse mostove v Mariboru pognale v zrak. Slovenski Nemci so se že pripravljali na vkorakanje čet, ter *»so začeli razoroževati jugoslovanske vojake /.../, zavzeli magistrat, izobesili nacistično zastavo ter odredili policijsko uro«* (Žnidarič, 1991, str. 417).

3.2 Razkosanje slovenskega ozemlja

Kraljevina Jugoslavija je bila edina v Evropi, ki so jo okupirale štiri fašistične države. Adolf Hitler je deželo brez posvetovanja z drugimi okupatorji razdelil že 3. in 12. aprila 1941, ko je izdal *Smernice za razdelitev Jugoslavije*, in sicer tako, da ni noben narod ostal skupaj v eni upravni enoti. Slovenija je bila razdeljena med tri različne okupatorje – med nemškega, italijanskega ter madžarskega.

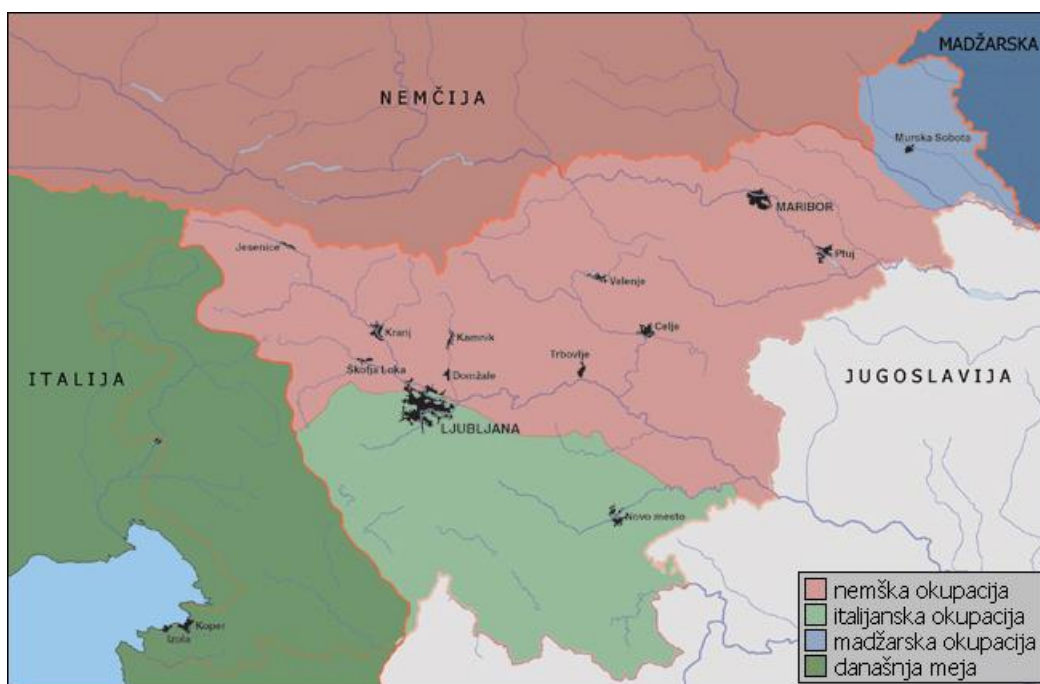
Največji delež ozemlja, 10.261,09 km², so pridobili Nemci, kar je dvakrat večji obseg zasedenega ozemlja kot pri ostalih okupatorjih skupaj. Pridobili so si vso slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, dravograjsko območje in severozahodni del Prekmurja. Nemški okupator je to ozemlje razdelil na dve upravni enoti, in sicer na Spodnjo Štajersko in Spodnjo Koroško. Spodnja Štajerska je bila razširjena proti jugu (čez Savo, z okoli 90 km širokim in do 10 km globokim pasom) s središčem v Mariboru ter priključena v Gau Steiermark oz. Štajersko, Spodnja Koroška pa je zajemala severni del Kranjske (Gorenjska s središčem na Bledu) z mejo ob Savi na najbolj južnem delu severno od Ljubljane pri Črnučah in je bila priključena v Gau Kaernten oz. Koroško. (Povzeto po Mikuž, 1979, str. 738)

¹ SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije – je bila komunistična mladinska politična organizacija, ustanovljena 10. septembra 1919 v Zagrebu. Imela je veliko vlogo pri narodnoosvobodilnem gibanju.

Na zasedenih območjih je bila hitro vzpostavljena civilna uprava. Takšna uprava naj bi trajala le do formalne priključitve slovenskega ozemlja k nemškemu, kar naj bi se po prvotnih načrtih zgodilo že 1. oktobra 1941, ko bi bilo rešeno *t. i. 'slovensko vprašanje'*. Priključitev so dvakrat preložili, nato pa zaradi poslabšanja razmer na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem do formalnopravne priključitve sploh ni prišlo, sedeži civilne uprave pa so se prenesli izven države.

Italiji je Hitler prisodil večino Notranjske, večino Dolenjske ter Ljubljano, kar je znašalo 4550,66 km². Italijanski okupator je bil edini, ki je svojo zasedeno območje obdržal v eni upravni enoti, Ljubljanski pokrajini s središčem v Ljubljanski kotlini. 3. maja 1941 je kot prvi slovensko ozemlje priključil svojemu, najbrž zaradi nenaklonjenega razpoloženja v Ljubljani.

Madžarski okupator je dobil večino Prekmurja oz. 99,54 km². Svoje ozemlje je upravno hitro združil z bližnjima madžarskima županijama Vas in Zala. (Povzeto po Ferenc, 2006, str. 71–72)

Slika 1: Razdelitev slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno (Vir: Svarog: Slovenci med drugo svetovno vojno [online])

4 NEMŠKA OKUPACIJSKA POLITIKA NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

4.1 Prihod Nemcev in vzpostavitev nemške uprave v Mariboru

Po umiku glavnin jugoslovanske vojske so v Mariboru oblast prevzeli kulturbundovci. Ti so začeli razoroževati ostanke 7. in 8. zalednega polka, ki se niso pravočasno umaknili čez Dravo. Zavzeli so magistrat, tam izobesili nemško zastavo ter ukazali policijsko uro. Vlogo župana je prevzel Franz Brandstätter, policijo pa je prevzel Gerhard Pfrimer. Oba moža sta bila člana Kulturbunda. Ko je prispela nemška vojska, je Maribor postal sedež stalne garnizijske enote. V dnevih od 6. do 9. aprila 1941 je veliko zavednih Slovencev, večina izobražencev, zapustilo Maribor, saj so Nemci že začeli vdirati v stanovanja in celo zapirati tiste, ki so bili na že vnaprej pripravljenih spiskih Nemcem sovražnih oseb.

14. aprila 1941 je v Maribor prispel šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko, doktor Sigfried Uiberreither, s svojim delovnim štabom. Sedež si je uredil v prostorih tedanje Državne realne gimnazije, današnje Prve gimnazije na Trgu generala Maistra v Mariboru, 15. novembra 1941 pa je svoj sedež preselil v Gradec.

Do njegovega prihoda so bili že odstranjeni vsi slovenski napisi. Dr. Uiberreither je doživel navdušen sprejem s strani slovenskih Nemcev. Upravno je bil Maribor razdeljen na mestno okrožje ter na okrožje, sestavljeno iz delov bivših okrajnih načelstev Maribora – levi in desni breg, medtem ko so bili deli občin Kamnica, Košaki, Hoče in Limbuš priključeni okrožju Maribor – podeželje. (Povzeto po Peklar, 2014, str. 25)

Na lokalni ravni so Nemci postavili politične komisarje. Komisar za Maribor je bil Fritz Knaus. Okupator je uvedel svoj policijski sistem, ki je bil razdeljen na tri veje: na varnostno policijo z varnostno službo in na redarstveno policijo. Varnostna policija z varnostno službo se je delila na tajno policijo ali gestapo, kriminalno policijo in varnostno službo. Gestapo je imel nalogo izslediti vse nasprotnike nacizma, vodja je bil sprva Walter Machulet, kasneje sta mu sledila Georg Umpfenbach ter Erwin Rusche. Sedež gestapa je bil na sedanji Kolodvorski ulici 4. Prav ta urad je pozneje, ko se je začelo narodno osvobodilno gibanje, odkril največ upornikov. Gestapo je imel namreč že pred okupacijo v mestu razširjeno mrežo podpornikov in vohunov med Nemci in nemškutarji.

Kriminalna policija se je ukvarjala s kriminalom, njen sedež je bil na sedanji Partizanski cesti, njen vodja pa je bil dr. Fritz Glass.

Varnostna služba je zbirala podatke doma in v tujini, njen urad je bil v današnji Aškerčevi ulici 9, vodja pa je bil najprej Otto Lurker (bivši Hitlerjev paznik v zaporu Landsberg, kjer je

bil Hitler zaprt po neuspelem münchenkem puču leta 1923), kasneje pa sta mu sledila Josef Vogt in Kurt Stage. (Povzeto po Peklar, 2014, str. 26–29)

V Mariboru je deloval tudi Urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem, ki je bil pristojen za upravljanje zaplenjenega premoženja, naseljevanje Nemcev in preseljevanje Slovencev.

Okupator je Spodnjo Štajersko kmalu dodatno razdelil na pet podeželskih okrožij – Brežice, Ptuj, Celje, Trbovlje in Maribor – podeželje – ter mestno okrožje Maribor. Mestno okrožje Maribor so razdelili na 8 okrajev, kar se ni nikoli uveljavilo. Okrožja so bila razdeljena na občine, vsaka je imela svojega župana. Ti so bili postavljeni s strani političnih komisarjev, ki so bili odgovorni le šefu civilne uprave. Ta je v uradnem listu *Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark* (v nadaljevanju VAZSt) izdajal odredbe za okupacijsko območje: »Šef civilne uprave vzpostavi /.../ v okrajih Marburg, Pettau in Cilli pa političnega komisarja. Ti komisarji bodo postavili nove župane, oblast starih županov se bo ukinila.« (VAZSt, Odredba št. 1). Za političnega komisarja Maribora je Uiberreither določil že omenjenega polkovnika SA Fritza Knausa, ki je pozneje postal župan okupacijskega okrožja Maribor mesto.

4.2 Okupatorjeva raznarodovalna politika

Skupni namen vseh treh okupatorjev je bilo uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Ni šlo za fizično uničenje Slovencev, kot so nacisti počeli z Židi ali Romi, temveč za to, da Slovenci izginejo kot narod. Nemški okupator je narodu namenil najhitrejšo smrt. Osnovna teorija, na kateri je njihov raznarodovalni program nastal, je bila teorija o treh slojih slovenskega prebivalstva: narodno zavedni Slovenci, narodno mlačni Vindišarji ter Nemci. Program je predvideval izgon Slovencev ter čim hitrejšo ponemčenje Vindišarjev. Imel je tri bistvene korake:

1. množičen izgon Slovencev,
2. množična naselitev Nemcev,
3. hitro ter celovito ponemčenje tistega domačega prebivalstva, ki bi ostalo.

Po smernicah za odstranitev tujerodnih elementov, ki jih je aprila 1941 v Celovcu in Mariboru podpisal Heinrich Himmler (Ferenc, 2010, str. 106), naj bi v petih mesecih izgnali vsakega

tretjega Slovenca, ki je takrat živel na nemško zasedenem območju. To je pomenilo izgon od 220.000 do 260.000 ljudi. Izgon naj bi zajel štiri vrste ljudi:

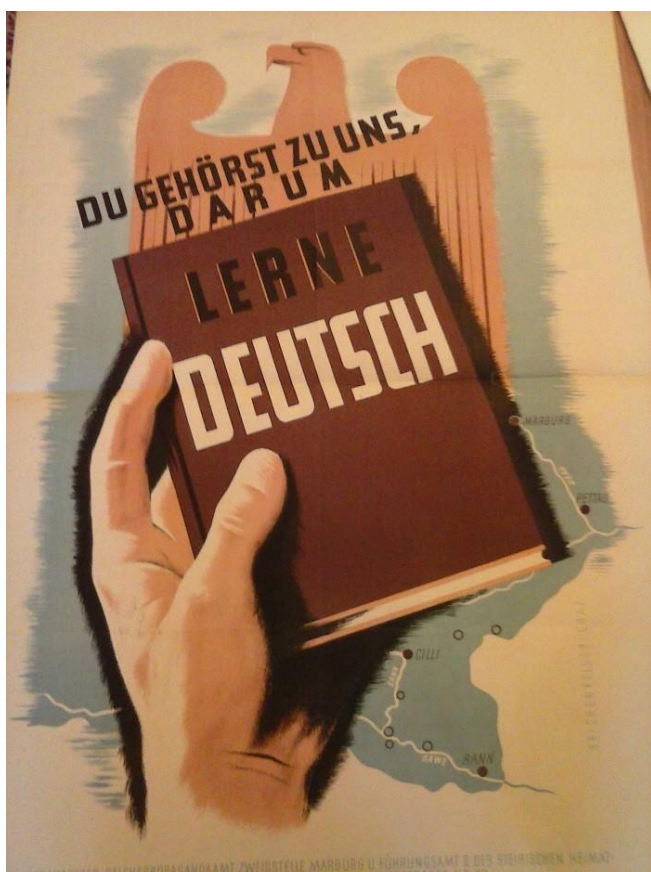
1. Nemcem sovražne osebe – izobražence in zelo vplivne, narodnozavedne ljudi,
2. tiste, ki so se na območje priselili po letu 1941,
3. obmejno prebivalstvo,
4. tiste, ki se ne bi prijavi v raznarodovalni organizaciji oz. jih vanjo ne bi sprejeli.

Himmler je v začetku sklenil vse skupine predvidenih izgnancev poslati v Srbijo, a so jih pozneje morali deportirati tudi v druge pokrajine, kot so bile Hrvaška, Bosna in Nemčija. Zaradi raznih težav s transportom, z nastanitvijo in s prehrano so Nemci v skupnem seštevku izgnali 80.000 ljudi. (Povzeto po Ferenc, 2010, str. 107).

Pri tem upoštevamo tudi tiste, ki so na lastno iniciativo pobegnili na italijansko ozemlje, ter vse partizane in talce, ki jih nemški okupator v svojih smernicah ni predvideval. Nemcev so nameravali naseliti 80.000 oz. enega Nemca na tri izgnane Slovence. Eden od razlogov za množičen izgon Slovencev je bilo tudi pridobivanje ozemlja za te nemške priseljence. Zaradi neuspeha pri izgonu dovolj velikega števila Slovencev, razmaha narodnoosvobodilnega boja ter Hitlerjevega odloka, da se bodo nemški kmetje naseljevali šele po vojni, so morali načrte omejiti. Skupno jim je uspelo naseliti 16.000 Nemcev, in sicer predvsem na obmejna območja, kot sta Posavje in Obsotelje. Naseljeni Nemci naj bi zavarovali germanizacijo ter pri njej sodelovali. Okupator je želel, da bi bili Slovenci z vseh strani obkroženi z nemškim jezikom in kulturo, kar bi zagotovilo njihovo postopno ponemčenje.

Germanizacija je potekala v dveh smereh. Prva je bila tako imenovan »Umvolkung«, tj. nasilno in načrtno uničevanje vsega, kar bi ohranjalo slovensko narodno zavest. Druga, ki je potekala istočasno, je bilo sistematično uvajanje tistega, kar bi deželi dajalo nemški videz in spreminjalo narodno sestavo prebivalstva. Drug za drugim so si sledili ukrepi kot uničevanje slovenskega tiska, zaplemba slovenskega premoženja (*»Pooblaščenec komisarja za okrepitev nemške narodnosti je pooblaščen, da zapleni in zaseže premoženje pripadnikov in pravnih oseb prejšnje jugoslovanske države.«* (VAZSt, Odredba o okrepitvi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem, št. 8, str. 29), odpravljanje slovenskih društev in organizacij (*»/.../ vsa društva, organizacije in zveze na Spodnjem Štajerskem morajo prenehati z delovanjem, v*

kolikor komisar ni dovolil izjeme /.../« (Štajerski gospodar, Določitev komisarja za društva, organizacije in zveze, št. 1, str. 9)) ter ponemčevanje osebnih imen (»/.../ vsa družinska imena in priimke v besedi in pisavi pisati v nemški obliki /.../« (Štajerski gospodar, Pravilno pisanje imen na Spodnjem Štajerskem, št. 32, str. 5)) in krajevnih imen (»Politični komisar mesta Marburg an der Drau je razen ulic s starimi zgodovinskimi imeni preimenoval vse ulice, trge in ceste Marburga. S preimenovanjem so počastili žrtve, ki so leta 1919 za MB prelile kri. Poleg tega bodo na uličnih in hišnih tablah tudi imena velikih mož kot priče velike in slavne nemške zgodovine.« (Štajerski gospodar, Preimenovanje ulic v Marburgu, št. 1, str. 12), uvedba nemških šol in vrtcev ter ustanovitev nemških raznarodovalnih organizacij. Pri mašah so prepovedali molitev v slovenščini, organizirali so tečaje nemščine. Želeli so, da se slovenski jezik umakne nemškemu. Kmalu se je slovensko govorilo le še doma, za debelimi zidovi.

Slika 2: Primer kosa nemške propagande, ki je spodbujal Mariborčane, naj se vključujejo v tečaj nemščine (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

V nadziranju življenja Slovencev so šli tako daleč, da so določali primerne praznike: »6. januar (Sv. trije kralji), 22. maj (vnebohod), 26. junij (Peter in Pavel), 15. avgust (Marijino vnebovzetje), 1. november (dan vseh svetnikov), 8. december (Marijino spočetje). Ostali prazniki so: 1. januar, velikonočni ponedeljek, binkoštni ponedeljek, 25. in 26. december – božič« (VAZSt, Odredba o začasni ureditvi praznikov na Spodnjem Štajerskem, št. 15, str. 103–104)

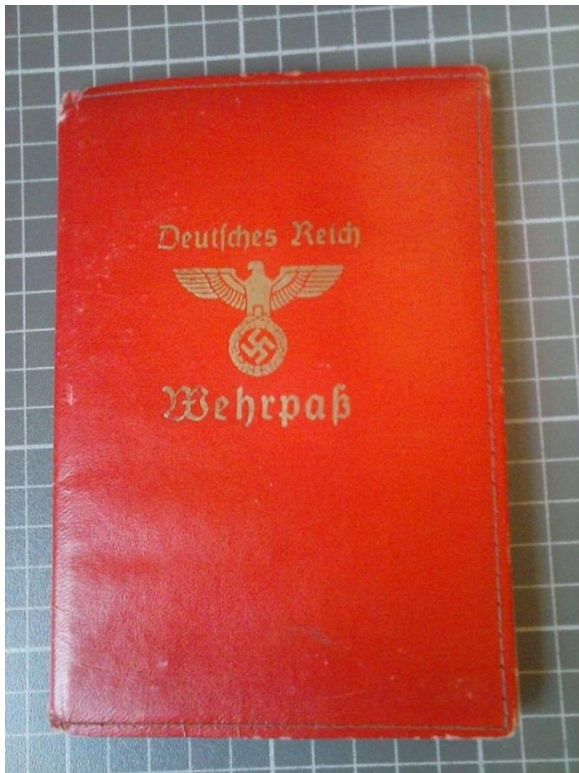
Pri germanizaciji so se močno zanašali tudi na slovenske Nemce, ki so tu živeli že pred vojno. »Na območju Maribora je ob začetku druge svetovne vojne živel 7.251 Nemcev.« (Žnidarič, 1997, str. 38)

Ti so se združevali v društvo Kulturbund, ki je v začetku Nemcem zelo pomagalo. Pozneje so namesto njega ustanovili Steirischer Heimatbund oz. Štajersko domovinsko zvezo, ki je imela glavno vlogo pri ponemčevanju ljudstva. Ustanavljali so tudi druga ponemčevalna društva, kot je bil ženski RAD (Weiblicher Reichsarbeitsdienst), v okviru katerega so nemška dekleta na Slovenskem ustanovila taborišča, pomagala na kmetijah in organizirala ure s petjem in z igrami.

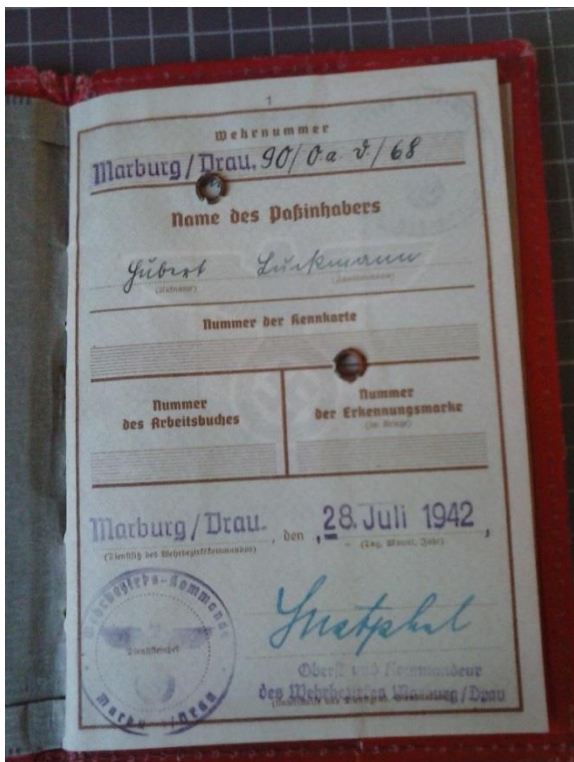
Italijanski okupator se je na področju raznarodovanja od nemškega okupatorja močno razlikoval. Njegovi ukrepi so bili počasnejši in milejši, kar je bila najverjetneje posledica nezadostnih rezultatov raznarodovanja v Primorju in Istri. Osnoval je eno samo upravno enoto, t. i. Ljubljansko pokrajino, ki jo je kmalu po okupaciji priključil svojemu ozemlju. Izhodišče njihovega raznarodovalnega programa je bila dvojezičnost, usmeril pa se je predvsem na mladino. V ta namen je ustanovil posebne fašistične organizacije. Že 13. aprila 1941 so razpustili vse, do tedaj obstoječe politične organizacije, vendar pa so upoštevali slovenske kulturne in posvetne organizacije, kot so bili gledališče, šolski sistem, sodstvo in delno celo upravo. Italijanski okupator je ustanovil sosvet oz. konzulat pri visokem komisarju Emiliju Grazioliu, v katerem so bili tako imenovani produktivni Slovenci, ki naj ne bi bili protiitalijansko oz. protifašistično nastrojeni. Na ta način si je italijanski okupator hotel pridobiti naklonjenost slovenskega naroda. Ko so se ti ukrepi pokazali za neuspešne, so se razmere v Ljubljani vedno bolj zaostrovale. Predlagan je bil sistem, podoben nacističnemu, z množičnimi izgoni, s kolonizacijo in hitro italijanizacijo kulture, vendar ga zaradi vojnih razmer nikoli niso uvedli.

4.3 Uvajanje nemških zakonov

Uporaba nemških zakonov, še zlasti kazenskega prava, je bila med okupacijo postopoma razširjena. Spremembe so prihajale v obliki odredb. Od teh je bila ena najpomembnejših *Odredba o pridobivanju državljanstva na osvobojenih ozemljih Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske*, ki je v veljavo vstopila 14. aprila 1941 in s katero je bilo prebivalstvu podeljeno državljanstvo v stopnjah. Le tisti, ki so bili nemškega porekla in so bili do tedaj člani Švabsko-nemške kulturne zveze, so postali nemški državljani. Pridobili so rdeče izkaznice, s katerimi so lahko prosto potovali. Tisti Štajerci, ki so bili dovolj dobro rasno in politično ocenjeni, do dobili zelene izkaznice, kar je pomenilo nemško državljanstvo na preklic. Pri tem so lahko sčasoma pridobili polno državljanstvo. »*Domovini zvest Štajerc je začasni član in more ter naj postane po končani preizkušnji dokončni član.*« (Štajerski gospodar, Jasne politične fronte na Spodnjem Štajerskem, št. 36, str. 4). Tisti, ki niso ustrezali rasnim in političnim zahtevam, pa so postali varovani pripadniki nemškega rajha (Schutzangehörige des Deutschen Reiches).

Slika 3: Rdeča izkaznica, ki so jo imeli nemški državljani (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor: Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

Slika 4: Notranjost rdeče izkaznice, ki so jo imeli nemški državljani (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

Slika 5: Notranjost rdeče državlanske izkaznice, izpolnjene s podatki (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor: Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

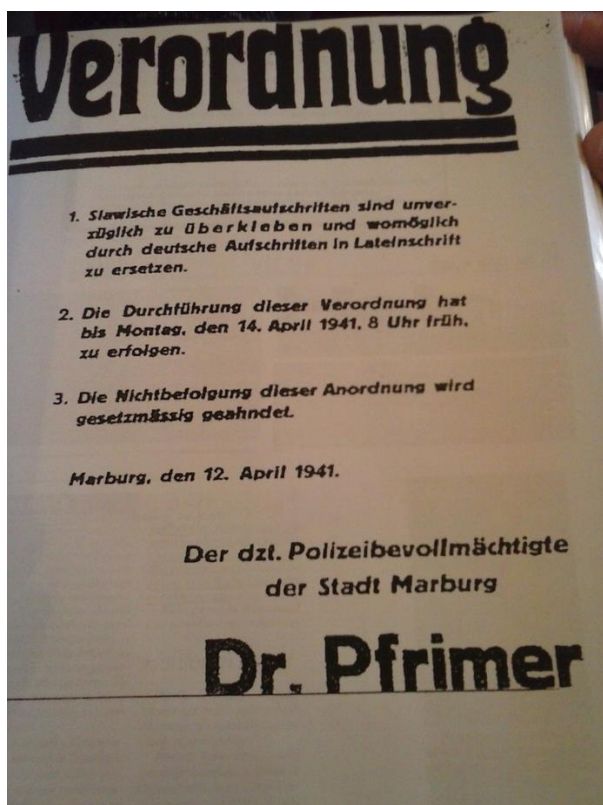
Odredbe je izdajal šef civilne uprave, doktor Sigfried Uiberreither.

Slika 3: Gauleiter und Reichsstatthalter, Dr. Sigfried Uiberreither (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor: Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

Odredbe so nadzorovale vse vidike življenja, od kmetijstva do cen raznih storitev ter stvari (*»Cene se lahko zvišujejo le toliko, kolikor je neizogibno in se dokaže /.../«* (VAZSt, Odredba o določitvi cen na Spodnjem Štajerskem, št. 12, str. 41–42) do določanja kazni ob prekrških (*»Kdor se udeleži oboroženega sestanka, bo po odredbi od 14. aprila 1941 obsojen na smrt. Tudi bo usmrčen tisti, kdor bo članom takih sodrg nudil bivališče, jih preskrboval z živili ali jih na kakršenkoli način podpiral ter bil povezan z njimi.«* (VAZSt, Odredba ob priliki nastopanja posameznih oboroženih komunističnih sodrg, št. 38, str. 291). Cilj teh odredb je bil postopno pripravljanje slovenskega ozemlja za priključitev k nemškemu ter izvajanje vseh ukrepov, ki so se dr. Uiberreitherju zdeli potrebni, da zlomi Slovence kot narod ter da nas postopoma pripravi na priključitev k rajhu tudi v gospodarskem smislu, na primer z Odredbo, s katero se uvede Reichsmark kot plačilno sredstvo na Spodnjem Štajerskem (*»menjalni tečaj: 1 Dinar – 0.05 Reichsmarke«* (VAZSt, Odredba, s katero se Reichsmark uvede kot plačilno sredstvo na Spodnjem Štajerskem in se Dinar umakne iz uporabe, št. 18, str. 125–126) ter z

raznimi odredbami in priporočili v kmetijstvu: »Posamezne kmetije, ki so obdržale stari način kmetovanja, bodo kmalu izginile /.../ Danes, ko je kmetovalec prisiljen iz svoje zemlje izsiliti veliko več, /.../ bo, v kolikor še ni, v pogledu naprednejšega načina kmetovanja in večje produkcije spodbujen, podpiran in nadziran /.../« (Štajerski gospodar, O Spodnještajerskem kmetu, št. 25, str. 13).

Slika 4: Primer odredbe, izdane s strani okupatorja (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra: 1918015)

4.4 Šolski sistem na Spodnjem Štajerskem

Ko je okupator prišel na oblast, je močno spremenil sistem že obstoječega šolstva. Vse učitelje slovenskega rodu so odpustili ali pa premestili na nemško ozemlje. Delovna mesta so nato napolnili z učitelji in učiteljicami nemškega rodu, ki so prišli predvsem z Zgornje Štajerske (okoli 1235) in Koroške ter okoli 260 iz Salzburga (Povzeto po: Ferenc, 2010, str. 115). Ti učitelji so poučevali v vrtcih, šolah, gimnazijah, fakultetah ter v jezikovnih tečajih. Vse učitelje je potrdil šef civilne uprave z Odredbo o predpisih za osebe v posvetnih poklicih na Spodnjem Štajerskem: »Kdor hoče poučevati na Spodnjem Štajerskem, mora dobiti

dovoljenje šefa civilne uprave. Dovoljenje se izda na preklic.» (VAZSt, Odredba o predpisih za osebe v posvetnih poklicih na Spodnjem Štajerskem, št. 30, str. 239)

Spremenili so tudi sam sistem šolanja. Meščanske šole so preimenovali v glavne šole (*Hauptschule*), gimnazije pa v višje šole (*Oberschule*). Takratno realno gimnazijo v Mariboru, sedanjo Prvo gimnazijo, so preimenovali v *Oberschule für Jungen an Tagethof-Gymnasium in Marburg an der Drau*. V šolah je bil dovoljen samo nemški jezik.

Po novih zakonih se je bilo dijakom slovenskega rodu prepovedano vpisati na gimnazijo. Veliko večino tistih, ki so že bili na gimnaziji, so izključili. Zaradi tega ukrepa se je veliko takratnih osmošolcev, ki so bili tik pred maturo, vpisalo na ljubljansko gimnazijo, kjer je italijanski okupator šolanje Slovencev dopustil. Osmošolci so v Ljubljani po le enem mesecu šolanje zaključili z vojno diplomom, ki je bila samo formalna. (Povzeto po Ostrovška, 1981, str. 33–35).

Na gimnazijah je uspelo ostati le tistim redkim slovenskim otrokom, katerih starši so bili najverjetneje tesni sodelavci Nemcev ali pa je bil eden izmed staršev nemškega rodu. Mariborski Slovenci tudi niso mogli študirati.

V Ljubljanski pokrajini je imel italijanski okupator precej milejši odnos. Vsem Slovincem sta bila dovoljena šolanje in študij. Edino opazno spremembo sta predstavljala uvedba dvojezičnosti v šolah ter namestitvev italijanskih učiteljev. Italijanski okupator se je močno osredotočal na šolstvo kot na obliko raznarodovanja, saj je predvideval, da bo sčasoma močnejša italijanska kultura prevladala nad slovensko. Zanašal se je torej na naslednjo generacijo Slovencev, ki jo je nameraval nežno in počasi italijanizirati.

4.5 Propaganda nemškega okupatorja

Večina tiska, ki je izšla z dovoljenjem nemškega okupatorja, je bila namenjena povečevanju, razlaganju ali opravičevanju njegovih dejanj. Ta izjemno pristranski tisk je bil vse, kar so imeli prebivalci Maribora na voljo. Uporaba tujega tiska je bila seveda prepovedana. Tako so vse informacije o svetu oz. dogodkih na bojiščih pridobivali iz nemškega časopisja: *»Izmišljotine in laži begajo in hujskajo naše ljudstvo«* (Štajerski gospodar, Ne poslušajte

inozemskega radia, št. 4, str. 5). V istem članku še posebej svarijo pred angleško propagando, saj so v Angliji videli največjo grožnjo.

Časopisi ljudstvu niso podajali informacij le o svetu, temveč tudi o njih samih. Prepričevali so jih, da niso Slovenci temveč Štajerci in da Štajerska nikoli ni bila del Slovenije: »Štajerska je starodavna dežela rajha, bila je vedno nemška dežela. Nemštvo ji je dalo svoje obličje in ustvarilo vso kulturo, v kateri živi.« (Štajerski gospodar, Treba je jasne opredelitve, št. 1, str. 3).

Blatili so prejšnjo politično ureditev ter vse, ki so jo podpirali: »Izobraženci so si v svojem besnem sovraštvu zapirali oči pred dejstvi, klanjali v ostudni klečeplaznosti.« (Štajerski gospodar, Štajerski in srbofilski izobraženci, št. 4, str. 2) Trdili so, da za Spodnjo Štajersko najslabši čas predstavlja obdobje, ko je bila ločena od rajha: »S postankom Velike Srbije se je pričela za Spodnjo Štajersko doba gospodarskega hiranja in propadanja /.../« (Štajerski gospodar, Štajerski in srbofilski izobraženci, št. 4, str. 1). Obenem so poveličevali Nemčijo, se zahvaljevali Hitlerju, obljubljali boljše razmere pod rajhom ter sebe in svoje organizacije prikazovali v najlepši možni luči.

Slika 5: Plakat, ki obeležuje 10. obletnico Nemške socialne organizacije – Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Pogosto so uporabljali propagandne plakate, ki so ljudstvo vabili v nemško vojsko. Nemci so namreč potrebovali čim več vojakov za svoja osvajanja. Ker prostovoljcev ni bilo dovolj, so pozneje uvedli tudi prisilno mobilizacijo. Veliko teh fantov je, da bi se temu izognili, pobegnilo med partizane.

Slika 6: Propagandni plakat, ki je spodbujal prijave v nemško vojsko (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Pozneje, ko je Nemčija začela izgubljati bitke, so mediji podrobno opisovali vse zmage, izgube pa kvečjemu omenili kot taktične umike. Diktirali so pogled mariborskega ljudstva na dogajanje v svetu in poskušali poskrbeti, da bi bilo to ljudstvo prepričano v mogočnost in nepremagljivost nemškega rajha. S tem so zbijali moralo mnogim, ki so razmišljali o uporništvu ali pa pobegu.

Veliko nacistične propagande je bilo namenjene tudi blatenju upornikov. S tem so poskušali v ljudstvu vzbuditi sovraštvo do odporniških skupin ter odvrniti vse nove potencialne upornike.

Slika 7: Primer propagandnega plakata, ki Slovence ščuva proti tako imenovanim rdečim zverem oz. komunistom (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Slika 8: Propagandni plakat proti Osvobodilni fronti, ki prepričuje gledalca, da so člani osvobodilnega gibanja morilci, ki jim ne gre zaupati (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Italijanski okupator je bil milejši, saj je dovoljeval dvojezičen tisk. Ker je bila italijanizacija naroda dolgoročen načrt, ni bilo potrebno, da bi slovenski jezik takoj ukinili. Na začetku se cenzura še ni uveljavljala, a sčasoma, ko se je upornišvo razrastlo, se je to spremenilo. Vseeno tisk nikoli ni bil tako nadziran kot pri nemškem okupatorju, saj se jim to ni zdelo potrebno.

5 SODELOVANJE Z OKUPATORJEM

5.1 Odziv mariborskih Nemcev in nemškutarjev

Na območju poznejšega okupacijskega okrožja Maribor je v času pred drugo svetovno vojno živelo kar 7.251 Nemcev. V Mariboru so bili Nemci politično in gospodarsko močna manjšina. Od 45 večjih podjetji v Mariboru je v 19 (tj. 42 % vseh) prevladoval nemški kapital. Od tega so imeli največje deleže v tekstilni in kovinski industriji, pa tudi v trgovini in

obrti. Pomembno vlogo so imeli tudi v bančni industriji. Ker po prvi svetovni vojni kljub porazu niso izgubili narodne zavesti, so se začeli združevati v razne organizacije. Ena najpomembnejših je bilo društvo Kulturbund. 27. julija 1931 je bila ustanovljena krajevna skupnost Kulturbunda v Mariboru. Organizacija je bila v političnem smislu že takrat nacionalsocialistično usmerjena. 1935. so jo ukinili, da bi se izognili povezavi z avstrijskimi nacisti. Kljub temu je društvo pod drugim imenom delovalo naprej v obliki manjših organizacij. Eno najpomembnejših je bilo Športno društvo Rapid. Leta 1939 so oblasti dovolile obnovitev Kulturbunda, ki je deloval do leta 1941, ko ga je nemški okupator ukinil in zamenjal s Štajersko domovinsko zvezo. Tako so Nemci v Mariboru kljub dolgi ločitvi od domovine ohranili močno narodno zavest in so od začetka vojne upali na priključitev pod rajh.

Nemškutarji so bili tisti Slovenci, ki so popolnoma podlegli povečevanju nemštva, ki ga je toliko let prej izvajal Kulturbund. Niso imeli nobene narodne zavesti, temveč so okupatorja navdušeno sprejeli ter z njim sodelovali. Tako so sčasoma prišli v Štajersko domovinsko zvezo ter se naprej povzpeli po lestvici. Nikoli niso mogli pridobiti toliko družbene in politične veljave kot mariborski Nemci, kaj šele kot Nemci iz Rajha.

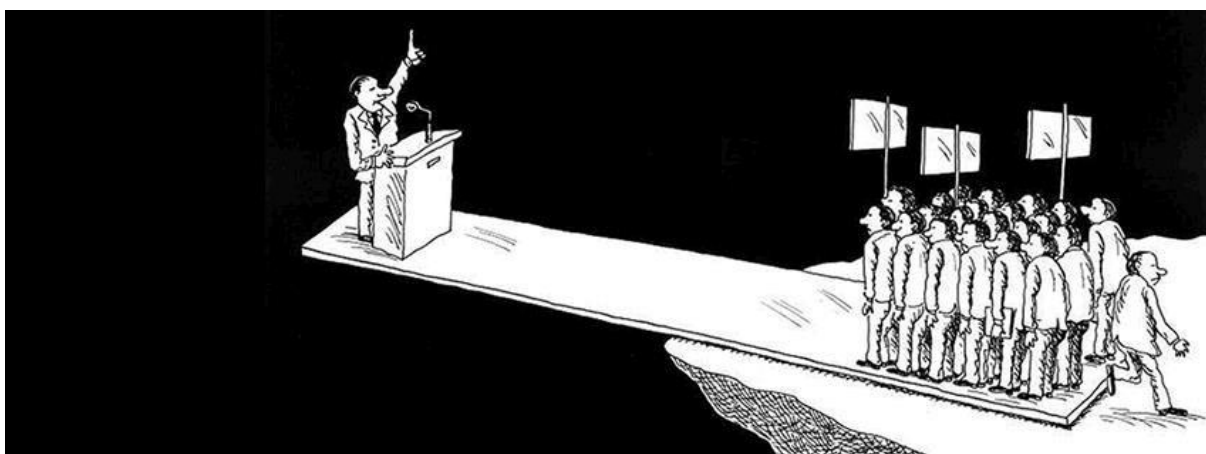
Mariborski Nemci so bili tisti, ki so okupatorja sprejeli z največjim navdušenjem. Imeli so močno narodno zavest, zato so se veselili ponovne združitve z rajhom. A če so mislili, da bodo v novem družbenem redu igrali pomembno vlogo, so se motili. Očitno je namreč, da okupator slovenskim Nemcem ni zaupal. Kljub temu so prejeli zahvale in priznanje za svoje usluge: *»Nepozabna pa bo v tej skupnosti ostala borba male nemške narodne skupine, ki je kljub vsem odporom ohranila zvestobo.«* (Štajerski gospodar, Jasne politične fronte na Spodnjem Štajerskem, št. 36, str. 3). Tudi sprejem celotnega Kulturbunda v Štajersko domovinsko zvezo 11. maja je bil najverjetneje mišljen kot nagrada za njihovo vlogo. A kljub temu je očitno, da so vso resnično politično oblast v tem času imeli Avstrijci. Kar 80,6 % pomembnejših funkcionarjev je bilo namreč iz Avstrije. Pomembno vlogo pa so slovenski Nemci imeli v Štajerski domovinski zvezi, kjer so predstavljali 81,3 % vodilnih položajev.

Večina mariborskih Nemcev se je torej aktivno vključila v nemško politično življenje ter je sodelovala pri genocidu nad Slovenci. Vendar bi bilo nepravilno trditi, da so vsi med njimi sprejeli nacistično ideologijo. Približno 6 % se jih je že na začetku odločno postavilo na stran Slovencev. Veliko mariborskih Nemcev pa je nacizem sprejelo kot obljubo združitve vseh Nemcev, med katere so šteli tudi Spodnje Štajerce. Ti so zaradi nasilnih ukrepov okupatorja

kmalu začeli dvomiti v okupatorjeve namene ter se poskušali zavzeti za slovensko prebivalstvo. Tako so kmalu izginili iz političnega prizorišča. A mariborski Nemci okupatorjeve politike niso obsojali iz moralnih razlogov, temveč zato, ker so verjeli, da jih bo ta prej ali slej pripeljala do odkritega upora slovenskega prebivalstva. Želeli so jih pomiriti, ker bi to omogočalo lažje gmotno izkoriščanje ljudstva.

5.2 Pasivno sodelovanje množic

Pri pasivni oz. neaktivni kolaboraciji gre za obnašanje tistih, ki so nemško okupacijo sprejeli bolj zadržano, čakali na razplet dogodkov ter se niso priključili odporniškemu gibanju na kakršenkoli način. Ti ljudje sicer niso aktivno podpirali okupatorja ali nujno verjeli v njegova načela, vendar so se ravnali po njegovih pravilih, saj jim je to zagotavljalo varen obstoj. Sem spadajo predvsem kmetje, ki so živeli v okolici Maribora, nekateri obrtniki in trgovci. To so bili ljudje, ki sicer posamično niso bili pomembni za potek dogodkov, a so s svojo pasivnostjo okupatorju zagotavljali ohranitev oblasti, kot ponazarja naslednja slika.

Slika 9: Moč množice (Vir: The power of the people [online])

Sem spadajo na primer ljudje, ki so darovali zimske plašče in drugo opremo vojakom, ki so se bojevali v Rusiji: »Organizacija Steirischer Heimatbund je bila organizator uspešne akcije zbiranja darovanih volnenih in kožuhovinastih stvari za nemške vojake na vzhodni fronti /.../ Zlasti tu je bil odziv na ta apel zelo velik, kajti pri odločanju ljudi o darovanju je soodločala zavest o tem, da so lahko ljudje zlasti hvaležni nemški vojski za to, da so se znebili oz. osvobodili srbskega jarma /.../« (Štajerski gospodar, Spodnja Štajerska daruje za vojake na

vzhodni fronti, št. 1, str. 6). Med te sodijo tudi tisti, ki so se zaradi pritiska vpisali v Štajersko domovinsko zvezo, ne da bi zares verjeli v njena načela ali v to, kar je predstavljala.

5.3 Štajerska domovinska zveza

Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund) je bila ustanovljena 10. maja 1941 z odredbo šefa civilne uprave dr. Uiberreitherja, ki je za zveznega vodjo društva s sedežem v Mariboru postavil avstrijskega nacista Franza Steindla. Pri oblikovanju vodstvene hierarhije so se naslonili na Kulturbund, organizacijo nemške narodne manjšine, ki je obstajala že prej in je imela največ članov prav v Mariboru. Štajerska domovinska zveza je bila glavni organ ponemčevanja prebivalstva Spodnje Štajerske ter naj bi po nekaj letih prerastla v NSDAP, kar pa se ni nikoli zgodilo, saj Spodnje Štajerske nikoli niso priključili rajhu. V njo naj bi se prijavilo vse prebivalstvo Spodnje Štajerske ter tisti, ki so bili tu zaposleni. Prijave so močno spodbujali mediji, ki so objavljali številne oglase in jo opisovali kot *»totalno politično organizacijo, v kateri stoji poleg domovini zvestega Štajerca domač Nemec skupno z rojaki iz vseh delov Reicha, ki delajo na Spodnjem Štajerskem in jih veže skupna izpoved za Führerja, narod in Reich.«* (Štajerski gospodar, Jasne politične fronte na Spodnjem Štajerskem, št. 36, str. 4)

Prijavilo se je 95 % prebivalstva, vendar je to pogojeno s takrat prevladujočim mnenjem, da bodo tiste, ki se ne bodo prijavili, preselili: *»Kdor ostane izven narodne skupnosti, ne bo več imel obstanka na Spodnjem Štajerskem.«* (Štajerski gospodar, Ustanovljena bo Steirischer Heimatbund, št. 1, str. 4)

Vsi, ki so se prijavili, so bili pred sprejetjem rasno pregledani in ocenjeni, preverili pa so tudi njihove nacionalno-politične nazore. Politično ocenjevanje je opravil krajevni vodja skupnosti, ocen pa je bilo pet: A (vodilno nemški), B (nemški), C (ravnodušen), D (Nemcem sovražen) in E (vodilno sovražen Nemcem). Politično ocenjevanje ni bilo težavno, saj so že pred prihodom na Štajersko izdelali sezname Nemcem sovražnih oseb in tudi spodnještajerskih Nemcev. Vsem drugim so dali oceno C.

Rasno oceno je opravil strokovnjak. Z njo so hoteli *»rasno neustreznim elementom«* preprečiti vključitev v nemško skupnost. Ocene so bile štiri: I. (prav dobro), II. (dobro), III. (povprečno), IV. (rasno neustrezno). Z rasnim ocenjevanjem so *»rasno neustreznim*

elementom« želeli preprečiti vstop v nemško družbo. Povzdigovali so predvsem nordijsko raso, zavračali pa neevropske rase. Do drugih evropskih ras so bili strpni. Po njihovi teoriji je bilo nemško ljudstvo razdeljeno na šest ras. Nordijska rasa (visoka postava, svetle oči in lasje, dolga lobanja, ozek nos) je bila razširjena na severu in severozahodu Nemčije. Sledila ji je vestfalska rasa, ki ji je bila tako podobna, da jo nekateri štejejo kot del nordijske. Naslednja je bila dinarska rasa (visoka postava, dolg izbočen nos, črna barva oči in las), ki je bila razširjena na Bavarskem in v Avstriji. Zahodna rasa (nizka postava, dolga lobanja, temni lasje ter oči) je bila razširjena ob Renu in Moseli. Vzhodna rasa (nizka postava, okrogla glava, temna barva oči in las) je bila razširjena v predelu, ki se vleče od zgornje Šlezije čez Saško do Badena. Vzhodnobaltska rasa (nizka postava, široke ličnice, pepelnati lasje, svetle oči, kratek in širok nos, kratka glava) je bila razširjena na vzhodu Nemčije.

S tistimi, ki niso spadali v te kategorije, so ravnali veliko slabše kot z ostalimi. Verjeli so, da je rasa povezana s karakternimi lastnosti in da so ti ljudje zato slabši: *»/.../ mešanci nesorodnih plemen navadno izgubijo dobre lastnosti svojih plemen, medtem ko so slabše lastnosti podedovali. To vpliva na značaj in storitvene zmožnosti mešanca, da je manj vreden, zato pa je tudi njihov naraščaj nezaželen.«* (Štajerski gospodar, Za koga skrbi organizacija Volkswohlfahrt?, št. 28, str. 8)

Vsi vpisani so poleg teh pregledov morali izpolniti vprašalno polo, ki je obsegala predlog ter osebno vprašalno polo. Navesti so morali svoje rodbinsko ime (kot je bilo zapisano v krstnem listu, torej v slovenski obliki), veroizpoved, naslov imena zakonca in živih otrok, poklic, materni jezik (izbirali so lahko med nemškim, slovenskim in vindišarskim jezikom), vsa društva, v katera so bili včlanjeni, politično opredelitev pred 14. aprilom 1941, politične kazni in njihovo izvedbo, ime in poreklo staršev ter dedov, morebitno sodno kaznovanost in njihovo izvedbo ter podpis. (Povzeto po: Štajerski gospodar, Kako izpolnim vprašalno polo za sprejem v Steirischer Heimatbund, št. 4, str. 7)

Slika 10: Članska izkaznica Štajerske domovinske zveze (Vir: Ce-NOB: Izbor gradiva Muzeja novejšje zgodovine Celje, povezanega z drugo svetovno vojno na Celjskem [online])

Štajerska domovinska zveza je imela glavno vlogo pri ponemčevanju ljudstva. Aktivno je spodbujala sodelovanje z okupatorjem in bila odgovorna za različno propagando, ki so jo izražali tako na sestankih kot skozi medije: »Spodnještajerskemu kmetu /.../ kličemo: Ti nisi Slovenec! Ti si domovini zvest Štajerc! Ti si član nemške narodne skupnosti! Ti postaneš polnovreden Nемеc!« (Štajerski gospodar, Jasne politične fronte na Spodnjem Štajerskem, št. 36, str. 3)

»Kmetom in delavcem bodi povedano: Vi niste Slovenci! Vsi spodnještajerski kmetje in delavci /.../ so po načinu njihovega življenja, po mišljenju in po svoji krvi pripadniki nemškega naroda.« (Štajerski gospodar, Jasne politične fronte na Spodnjem Štajerskem, št. 36, str. 3).

Organizirala je tudi jezikovne tečaje, saj so vztrajali, da ljudstvo od Nemcev loči le jezik. Napovedali so, da dajo prebivalcem tri do štiri leta časa, da se naučijo nemškega jezika, in morda še peto leto povrh, nato pa se bo govorilo le še nemško. Organizirali so zборе za člane, na katerih so širili propagando in raznarodovalne parole.

Na enem od takih zborov je šef civilne uprave dr. Uiberreither nagovoril mlade, pri čemer je poveličeval Veliko Nemčijo in Führerja: »Opozoril jih je, da so sodobniki Führerja in da so lahko srečni, da so soudeleženci pri njegovih veledelih. Sviri, da je prvič v zgodovini ustanovljena Velika Nemčija, za katero so se v rjavih srajcah² borili in za katero se sedaj v sivih bojnih uniformah bijejo bitke /.../ Pri tem bodo sodelovali vsi, tudi vsak fant in dekle.

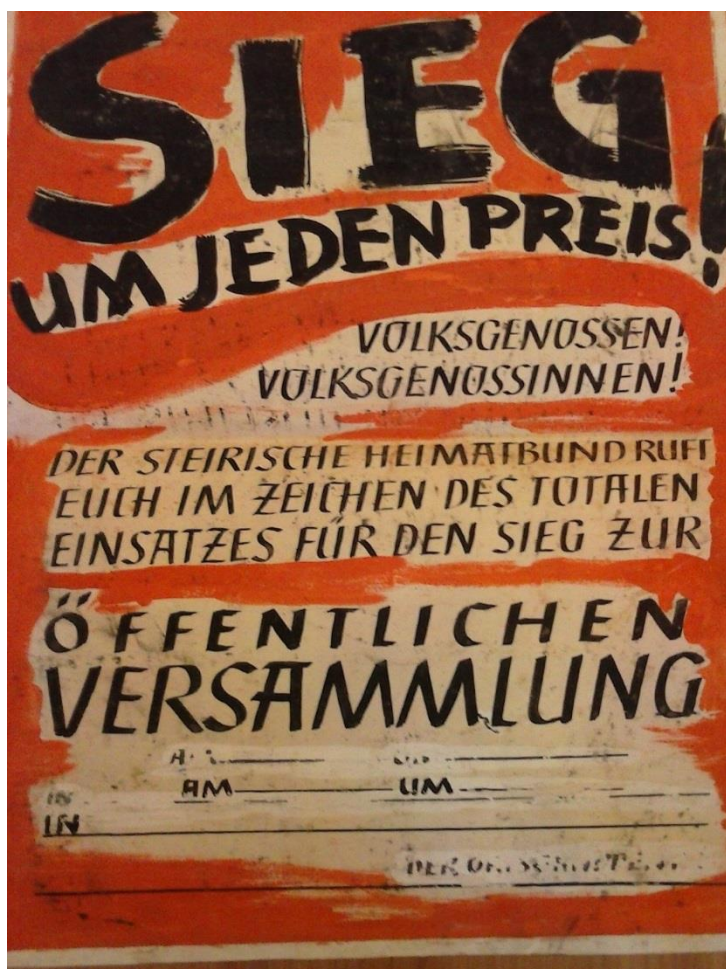
² Govori o vojaški organizaciji Sturmabteilung

Nadalje pravi, da zdaj po letih teoretičnih bojev govori meč. O tem, kdo bo zmagal, ni dvoma /.../ Kdor bo poražen, bo zaslužjen. Odločalo ne bo orožje, temveč duh. Nemčija ima najboljšo vojsko in najspodobnejšega vojskovodjo vseh časov /.../. (Štajerski gospodar, Gauleiter dr. Uiberreither Spodnještajerski mladini, št. 28, str. 7)

5.4 Ovaduštvo

Nacionalna sestava v Mariboru se je po okupaciji zaradi priseljevanja, deportacij in aretacij močno spremenila. Leta 1941 je imela skoraj vsaka stanovanjska hiša nemško ali vsaj nemškutarsko družino, ki je simpatizirala z okupatorjem. Zato ne preseneča, da je bilo ovaduštvo v Mariboru razširjeno ter izrazito spodbujano s strani okupatorja. V Štajerski domovinski zvezi so slovenski prebivalci lahko do polnega državljanstva prišli, ko so dokazali svojo zvestobo in predvsem svojo uporabnost okupatorju. Eden od načinov je bilo tudi ovaduštvo. Čeprav velika večina Slovencev ni imela razloga, da bi se strinjala z okupatorjevimi političnimi cilji ali bila navdušena na tedanjim političnim sistemom, tudi ni imela razloga, da bi verjela v zavezniško zmago. Zato je bilo sodelovanje z okupatorjem ter posledično ovaduštvo način preživetja v svetu, ki Slovencem ni bil naklonjen. A kljub temu gestapo največ podatkov ni pridobil s pomočjo ovaduhov, temveč s pritiskom na politične zapornike, kot sta bili Sonja Oman in Alojz Zorko. Takšni zaporniki so po aretacijah klonili ter začeli sodelovati z okupatorjem ter razkrivati postojanke. A tu ne gre za prostovoljno kolaboracijo, temveč za kolaboracijo po sili razmer.

Drugače je bilo s tistimi, ki so člane odporništva izdali zaradi denarnih nagrad. Gestapo je namreč ponujal med 100 in 2.000 dinarjev nagrade tistemu, ki bi izdal partizane. Nekateri ovaduhi so bili tudi spreobrnjenci, ki so zbežali iz partizanov ali pa bili ujeti. Ti so sestavljali skupine izvidnikov oz. protiband. Nosili so partizanske uniforme in tako prišli v tabore. Ljudje so člane takšnih skupin imenovali »raztrganci«, policija pa je vsem Slovencem, ki so z njimi sodelovali in izdajali člane narodnoosvobodilnega gibanja, pravila »zaupniki«. (Povzeto po Peklar, 2014, str. 45)

Slika 11: Plakat z vabilom na odprt sestanek Štajerske domovinske zveze (Vir: Pokrajinski muzej Maribor, Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

6. UPOR PROTI OKUPATORJU

6.1 Odziv narodno zavednih Mariborčanov

Maribor je imel zaradi svojega statusa kot sedež okupacijske enote Spodnje Štajerske poseben status pri ponemčevanju. Ker so v njem bili najpomembnejši uradi, se je vanj priselilo ogromno Nemcev in Avstrijcev, uslužbencev uradov ter raznih strokovnjakov, ki so prišli delat v gospodarske obrate. V tem času je iz Maribora odšlo tudi veliko Slovencev, nekateri prostovoljno, drugi zaradi aretacij, deportacij ter pošiljanja na prisilno delo in v koncentracijska taborišča, pozneje pa tudi zaradi odhoda med partizane, bežanja pred bombnimi napadi ter prisilne mobilizacije. Zato je logično, da se je struktura prebivalstva v

tem času močno spremenila, kar je močno vplivalo na uspešnost ponemčevanja v Mariboru pa tudi na pozen razvoj osvobodilnega gibanja.

Na tiste Slovence, ki so ostali v Mariboru je v letih svojega obstoja pred vojno močno vplivalo društvo Kulturbund s svojim povečevanjem nemštva. Mnogi so občudovali moč in odločnost nacistov. Verjeli so v nacistično socialno poslanstvo, o čemer so jih že mesece vnaprej prepričevali avstrijski časopisi. Večina prebivalstva sploh ni poznala osnovnih namenov okupatorja ter je njegov prihod videla v pozitivni luči. Nemčija je bila v tistem času gospodarsko zelo dobro razvita in mnogi so v njej videli rešitev. Prebivalstvu so obljubljali izboljšanje standarda ter zaposlitev: *»Ko bo Spodnja Štajerska enačena z materno zemljo, bomo iz besednjaka črtali besedo brezposelnost /.../«* (Štajerki gospodar, Konec brezposelnosti, št. 3, str. 5).

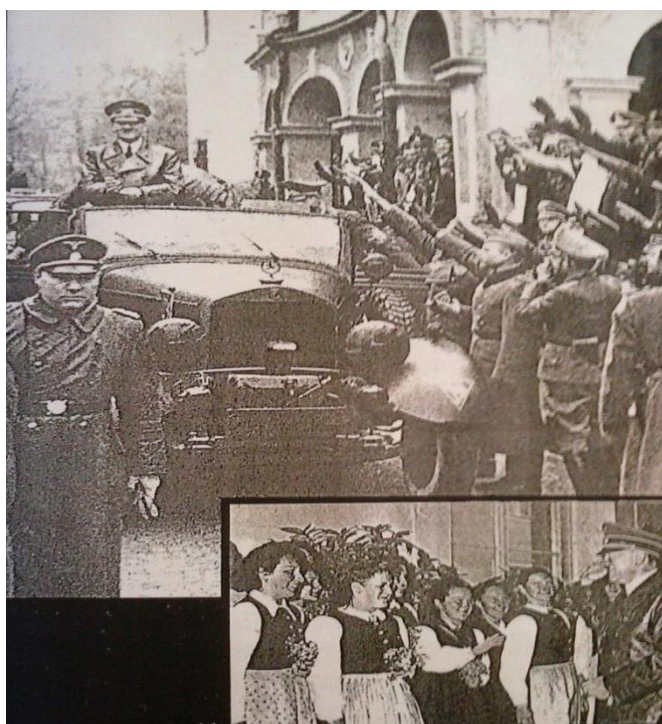
Trdili so, da bodo Spodnjo Štajersko gospodarsko enačili z Nemčijo in zagotavljali popolno reformo: *»Izginiti mora vse, kar bi spominjalo na žalostno dobo našega gmotnega in duševnega propadanja /.../«* (Štajerski gospodar, Štajerci in srbska "kultura", št. 3, str. 2).

Ker je večina izobraženih in ozaveščenih Slovencev pobegnila pred okupacijo, je večina slovenskih delavcev in kmetov v okolici Maribora Nemce sprejela, čeprav z nekoliko zadržanosti. Ko se je po prihodu Nemcev v Maribor občutno zmanjšala brezposelnost in so se povečale mezde, je bil to za mnoge dokaz, da spadamo pod rajh. Nemci so izpostavljali napačno politiko bivše Jugoslovanske oblasti ter blatili vse, povezano z njo: *»Vojaki, ki so se vrnili iz srbske vojske, preklinjajo lastno mater /.../«* (Štajerski gospodar, Štajerci in srbska "kultura", št. 3, str. 2).

Poudarjali so zasluge Adolfa Hitlerja, nemškega Führerja, za vse to blagostanje. Ko je Adolf Hitler 26. aprila leta 1941 nepričakovano obiskal Maribor, je doživel navdušen sprejem slovenskih Nemcev, pa tudi Slovencev, ki so bili povečini zavedeni od propagandnih sporočil.

Slika 12: Hitler v Mariboru (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor: Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

Slika 13: Zgornja slika prikazuje Hitlerja, ki se vozi po Mariboru med tem ko mu množice vzklíkajo. Spodnja slika prikazuje Hitlerja v mariborskem gradu, kjer mu predstavljajo izbrane mladenke (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor: Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945, št. 9, šifra 1949008)

A to zmagoslavje Nemcev je že čez tri dni, 29. aprila 1491, pokvarila prva sabotažna akcija v Mariboru, ki so jo izvedli mladi pod vodstvom Bojana Iliča. S tem so okupatorju dali vedeti, da v Mariboru še vedno obstajajo narodno zavedni Slovenci, ki so se pripravljene zapostaviti njegovi oblasti, kar je okupatorja ujelo nepripravljenega. Odpora v večinoma nemškem Mariboru namreč ni pričakoval.

Nasilni ukrepi okupatorja so kmalu prepričali tudi preostalo prebivalstvo. Eni od prvih so resnične namene okupatorja uvideli delavci v železniških delavnicah, ki so postali nosilci odpora proti okupatorju, pod vodstvom komunistov in krščanskih socialistov. Pomembno vlogo je imel tudi izobraženi sloj prebivalstva, ki je najprej začutil težo nacistične okupacije. Njih so najprej izgnali, tiste pa, ki niso pobegnili že prej, so strpali v zapore. Njih, še zlasti duhovščino, so nacisti namreč krivili za pomanjkanje znanja nemščine med Slovenci. Najbolj množično se je v odporiško gibanje vključila mladina, ki ga je v času množičnih žrtev in aretacij tudi ohranjala pri življenju.

6.2 Priprave na odpor

Razmere za razcvet odporišstva so bile v Mariboru še posebej težavne, saj je bilo mesto središče okupatorjevega upravnega sistema za Spodnjo Štajersko. Tu je živelo veliko nacističnih uradnikov, policistov in vdanih domačih Nemcev, kar je omogočalo dobro kontrolo nad slovenskim prebivalstvom, katerega delež v Mariboru se je med okupacijo občutno zmanjšal. A kljub temu je tu prišlo do prvih pomembnejših akcij v Sloveniji. K temu so največ pripomogli ostri ponemčevalni ukrepi, ki so jih nacisti izvajali. K hitri organizaciji je največ pripomogla močna komunistična organizacija ter njeno tesno sodelovanje z delavsko Jugoslovansko strokovno zvezo. Ti sta bili edini organizirani politični stranki, ki sta se takoj lotili priprav na oborožen odpor proti okupatorju in sta kljub velikim razlikam sodelovali vse do konca vojne. Kmalu sta pritegnili tudi druge politične tabore, čeprav je organizacijo še vedno v veliki meri prevzemala komunistična stranka. Veliko vlogo sta že takoj na začetku imela Milan Zidanšek in Slavko Šlander. Slednji je postal sekretar Pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Njegova naloga je bila, da zbere vse borbene, narodno zavedne ljudi ter jih pripravi na vstajo.

Velik del odporiškega gibanja so predstavljali delavci iz železniških delavnic, kjer je bila leta 1920 ustanovljena prva komunistična celica. Ogromno odpornikov je bilo tudi mladih skojevcev in drugih zavednih mladincev ter bivših članov sokolskih društev. Sodelovale so

razne mladinske skupine delavske in vajeniške mladine, dijaška skupina, skupina v železarskih delavnicah ter dekliška skupina. Tudi ženske so imele vlogo pri odporu, čeprav povečini niso sodelovale pri akcijah. Takoj so začele zbirati denar, živilske nakaznice, obleko in hrano za politične zapornike v meljski vojašnici, ki so bili te pomoči zelo močno potrebni. Pri odporu v Mariboru je sodelovala tudi skupina Hrvatov, predvsem čevljarjev in brivcev. Ti so imeli pred Slovenci prednost državljanstva Neodvisne države Hrvaške, kar jih je ščitilo pred narodno raznarodovalnimi ukrepi okupatorja. V Mariboru je delovala tudi skupina narodno zavednih Čehov, ki je že pred vojno delovala v mariborskem Sokolu. Bila je med prvimi sodelavci OF. Najaktivnejša med njimi, Jaroslava Hyneka in Franja Bureša, so gestapovci zaprli že junija 1941. (Povzeto po Žnidarič, 1997, str. 183–184).

6.3 Sabotaže

V Mariboru so bili odporniki v manjšini, zato so se v veliki meri zatekali k sabotажam in diverzantskim akcijam. Prvo odporniško dejanje proti okupatorju v Mariboru je bila sabotажa, in s tem so nadaljevali do konca vojne. 22. junija 1941 je na dravskem otoku Gris potekal posvet, na katerem so se odločili, da bodo prešli na organizirane sabotажne akcije.

Pogoste so bile v železniških delavnicah in kurilnici, kjer je imela komunistična stranka dve močni celici. Čeprav so bili delavci pogosto aretirani, so bili zaradi svoje koristnosti v delavnicah skoraj vedno izpuščeni in so s svojo aktivnostjo lahko dolgo nadaljevali. K temu sta veliko pripomogla Julij Gajšek in Štefan Belgavi. Metala sta ostružke v skodelice za olje, zaradi česar so morali stroje za po en dan ustaviti. Poskusila sta tudi uničiti glavi električni vod, vendar jima to ni uspelo. Poleg tega sta organizirala akcije izven delavnic. V kurilnicah je Alojz Sojer onesposabljal vagone vlakov. (Povzeto po Ostrovška, 1981, str. 89–92)

Največ sabotажnih akcij je organizirala mladina. Na desnem bregu Drave sta akcije organizirala Ljubo Tarkuš in Ivo Polančič, na Teznem je bil to Jože Alt, na Pobrežju Pavel Narat, v Spodnjem Radvanju Ludvik Pliberšek, v železničarski koloniji Martin in Gustl Greif, na Studencih pa Bruno Gobec. V času okupacije se je zaradi njih zvrstilo ogromno sabotажnih akcij, pri čemer je bilo največ škode v tako imenovanem »ajšnitu« – vozlišču med koroško in ljubljansko progo. Tam je 17. julija Dominik Kodrič zažgal dva vagona tovornega vlaka, ki je prenašal letalska dela. V isti noči je Bruno Gobec prerezal telefonski vod za zvezo z Beogradom. Skupina bratov Greif je nasula pesek v osti tovornih vagonov, drugič pa onesposobila valjar na Tržaški cesti. Vedno znova pa so člani skupin luknjali pnevmatike

avtomobilov Nemcev in nemškutarjev, na stene pisali sovražne parole, obešali letake s protinacistično propagando, podirali kačipote in po ulicah raztresali liste z znakom srpa in kladiva. (Povzeto po Ostrovška, 1981, str. 122–125)

Sabotažne skupine so uspešno delovale do začetka avgusta, ko je okupator prvič uspešno vdrl v vrste odporniškega gibanja. Akcije so se v manjšem merilu nadaljevale tudi, ko so se začele aretacije. Največ je bilo aretirane mladine, a tudi odraslih. Eno najhujših sabotaž je organiziral Hazim Hidžhi Halilović, prometnik iz Hoč. Ta je organiziral narodno zavedajoče se prometnike z drugih postaj, da so zadrževali vojaške transporte, ki so jih vozili na rusko fronto. Martin Greif je 8. avgusta zažgal gospodarsko poslopje Betnavskega gradu, kar je takrat po Mariboru močno odmevalo. Uničenih je bilo 10 ton sena, strojna lopa in razno kmetijsko orodje.

6.4 Delovanje Osvobodilne fronte

26. aprila leta 1941 so se v Vidmarjevi hiši v Rožni dolini zbrali predstavniki KPS, krščanskih socialistov, sokolov ter slovenskih kulturnih delavcev. Primarni viri s tega sestanka ne obstajajo, vendar pa velja za datum ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda (v nadaljevanju OF), 22. junij 1941. Sprva se je imenovala Protiimperialistična fronta, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, pa se je preimenovala v OF. V prepričanju, da bo vojna kratkotrajna, je OF zgodaj organizirala odpor, ki se je v Ljubljanski pokrajini zaradi pasivnega odziva fašistične oblasti hitro razširil po Sloveniji. Že 22. junija je bilo ustanovljeno glavno slovensko vojaško poveljstvo in poleti so začele nastajati partizanske čete. Začel se je narodnoosvobodilni boj.

V začetku maja je Miloš Zidanšek sklical sestanek, ki ga štejemo kot začetek delovanja OF v Mariboru. Poleg njega sta se ga udeležila komunista Angel Besednjak in Edvard Karner ter krščanski socialisti Martin Kores, Karel Reberšek, Vladi Vidav in Polde Ratajc. Večina od teh mož je na tem sestanku prvič slišala za ustanovitev Osvobodilne fronte, ki se je takrat še imenovala Protiimperialistična fronta. V tej organizaciji naj bi se vsi narodno zavedni Slovenci, ne glede na politični tabor, združili v boju proti okupatorju.

22. maja 1941 je bil ustanovljen Pokrajinski odbor OF za Štajersko. Navodila za ustanovitev fronte ter navodila za njeno delovanje sta Miloš Zidanšek in Slavko Šlander prinesla iz Ljubljane. Oba sta bila člana Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije. KPS je imela v OF pri odločanju glavno vlogo, saj je predstavljala večino. Kasneje, marca 1943, sta ji

preostali ustanovni članici, krščanski socialisti in sokoli, z Dolomitsko izjavo ta status tudi uradno potrdili, ko sta se odrekli možnosti ustanovitve lastne politične stranke. OF je kmalu ustanovila tudi okrožne, okrajne in terenske odbore, pri čemer je okrožni odbor v Mariboru usklajeval delo manjših odborov. Skupaj s politično organizacijo so potekale priprave na oboroženi odpor, pri čemer je bila najbolj drzna in uspešna mladina.

Pomembna za odpor v Mariboru je bila konferenca slovenskih komunistov v začetku junija v Ljubljani. Tam so se dogovorili za povečanje skupin, odgovornih za vojaške zadeve. S tem so želeli poskrbeti, da bi se te skupine lahko ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo spremenile v operativne štabe. Takšna skupina je bila za mariborsko okrožje ustanovljena 10. junija 1941, njena naloga pa je bila pospešiti priprave na oborožen odpor ter povečati obseg akcij.

Prelomen trenutek za OF je bil 22. junij 1941, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo. Na ta dan je potekalo ogromno sestankov, ki so odločali o prihodnosti OF. Med drugim so se sestali tudi člani alpinističnega oddelka Slovenskega planinskega društva Maribor ter mariborski gozdarji, ki do se odločili, da bodo svoje bolj zavedne člane poskušali vključiti v OF. V sami OF pa so pospešili svoje priprave in pomnožili akcije. V tem času je v mestu po zaslugi mnogih aktivnih odporniških skupin nastajala mreža zanesljivih postojank. Mnoge so bile med seboj povezane, kar je bilo pozneje, ob času aretacij, usodno za mariborsko odporniško gibanje. V Mariboru je bilo v tem času več kot 60 stalnih postojank in skoraj 30 občasnih. Povezovala so skoraj 250 aktivistov OF, ki so prihajali iz skoraj vseh socialnih in političnih skupin v Mariboru. A ti člani OF so bili pogosto mladi in neizkušeni. Premalo so upoštevali nevarne razmere v Mariboru ter so pogosto lahkomišelnostno kršili konspiracijo. V Mariboru so bili člani odporniških skupin pregosto skoncentrirani in preveč so se zadrževali v stalnih postojankah, ki so bile neprestano opazovane. Zato ne preseneča, da je gestapo uspel vdreti v vrste odporniškega gibanja ter da se je po prvih aretacijah sprožil plaz. Decembra 1941 je bila organizacija odpornikov v Mariboru skoraj v celoti razbita. (Povzeto po Žnidarič, 1997, str. 186)

Delovanje OF in odpornikov nasploh je bilo v Ljubljanski pokrajini veliko lažje. Italijanska okupacijska oblast je namreč sodelovala s predvojnimi političnimi strankami, njeni raznarodovalni ukrepi so bili veliko milejši, njen odnos do odporniškega gibanja pa je bil na začetku izrazito pasiven. Te razmere so omogočale, da se je gibanje hitreje razširilo in pozneje tudi ohranilo.

6.5 Protinacistična propaganda

Odporniško gibanje je velik poudarek dajalo izobraževanju ljudstva o pravih namenih, ki jih je okupator imel glede slovenskega naroda. Zato je bila protinacistična propaganda tako pomemben del njihovih operacij. Že od maja 1941 so na različnih krajih v mestu tiskali in razširjali osvobodilni tisk. Tiskali so jih pri Mari Čepičevi, Danici Polajnkovi, Miletu Papiču, Početovih in Pavlu Natatu, pri optiku Petelnu, kjer je komunist Rudi Vitko brez vednosti svojega nadrejenega razmnoževal letake, pri skojevcu Srečku Sušniku, v stavbi Pri treh ribnikih in v baraki sestre Slave Klavore. Nobena od naštetih postojank ni delovala več kot štiri mesece, ko je okupator po napadu Nemčije na Sovjetsko Zvezo začel z množičnimi aretacijami. Maribor je ponovno dobil ilegalni tiske šele marca 1941.

Razmnoževali so predvsem plakate s protinacističnimi sporočili in pozivi na upor ter letake s propagandnimi slogani ter srpom in kladivom. Pogosto je ta propaganda vsebovala tudi informacije o vojaškem in političnem dogajanju zunaj Slovenije. Takšne vrste informacij so Mariborčani lahko sicer dobivali le preko nemških medijev, kjer so bile pristransko predstavljene.

Slika 14: Primer propagandnega plakata, ki Slovence poziva k uporju proti okupatorju (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Slika 15: Plakat je izrazito komunističen. Prikazuje, da lahko skupaj s Sovjetsko zvezo premagamo naciste (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

6.6 Pohorski bataljon

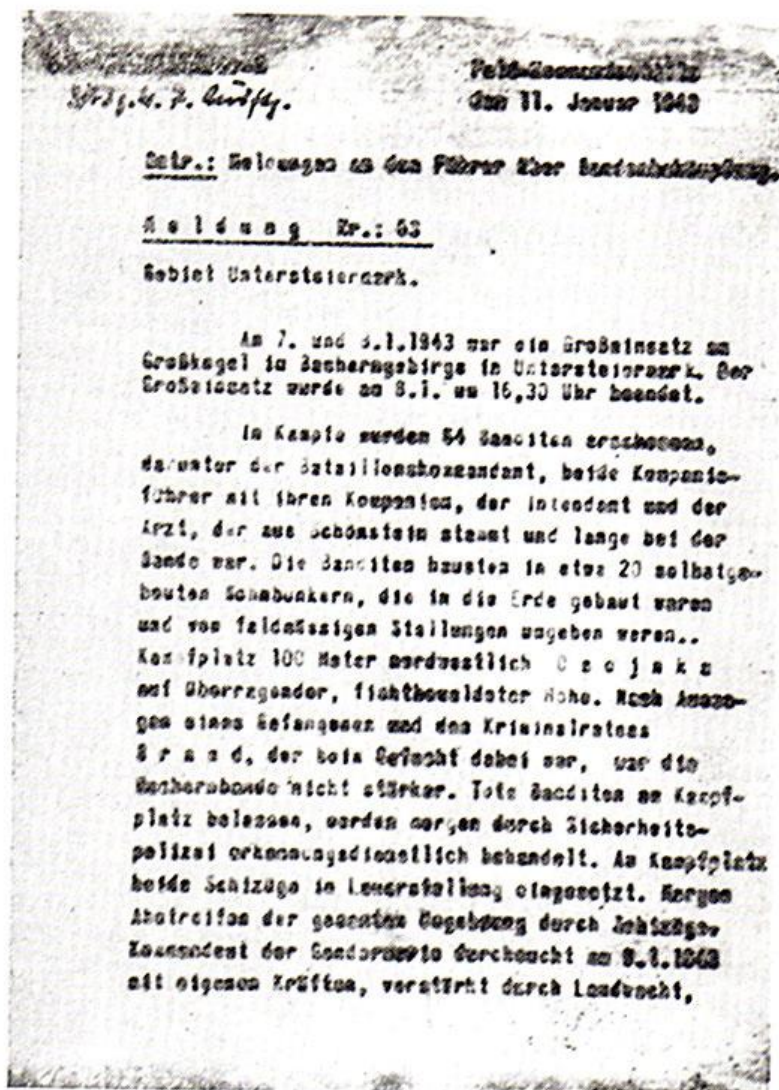
V začetku julija leta 1941 je v studenskem gozdu potekal sestanek, ki sta ga vodila Miloš Zidanšek in Leon Novak. Iz Ljubljane sta prinesla navodila, naj na Pohorju ustanovita partizansko enoto. Na začetku borcev ni bilo veliko. Na Pohorje so se odpravili tisti, ki so vedeli, da jih Nemci sumijo, in so se tako izognili aretaciji. Prihajali so tudi tisti, ki so se hoteli izogniti deportacijam in pozneje prisilni mobilizaciji. Najprej so prihajali le iz Maribora in njegove okolice, pozneje pa iz celotne Spodnje Štajerske. Na dan uradne ustanovitve pohorske partizanske čete, 29. julija 1941, je ta štela 29 borcev, od katerih jih je bilo 19 iz Maribora, preostali pa iz okoliških krajev. Med njimi je bila le ena ženska. Imeli so zelo pomanjkljivo opremo, še slabše pa so bili oboroženi. To se je nekoliko spremenilo 12. avgusta, ko so slovenski partizani napadli orožniško postajo v Ribnici ter pridobili malo več orožja. (Povzeto po Ostrovška, 1981, str. 127–134 in 175–179)

Komaj štiri dni po napadu v Ribnici so s Pohorja poslali tri patrolje. Ena naj bi zažgala vilo na Pohorju, druga napadla orožarsko postajo v Vitanju, tretja pa minirala železniško progo in bližnji železniški most blizu Hoč. Tisti, ki naj bi zažgali Hutterjevo vilo, niso uspeli vdreti vanjo. Tudi patrolji, ki naj bi minirala progo in most, ni uspelo, saj je bilo območje preveč zastraženo. Iz te patrolje je Nemcem uspelo ujeti kar tri borce, od tega celo samega komandirja, Franca Ekarta, kar je četo na Pohorju močno prizadelo. Ostali so brez pravega vodstva, niso imeli varnega taborišča, pa tudi hrane jim je primanjkovalo, saj so Nemci aretirali njihove oskrbovalce v Rušah. Še vedno so bili slabo oboroženi, saj je bilo pridobivanje orožja v tistem času močno oteženo: *»Oblasti morajo oddati vse orožje in vojni material, razen tistega z zgodovinskim pomenom, ki ima praktično uporabo brez vrednosti.«* (Štajerski gospodar, Odredba o oddaji orožja in vojnega materiala, št. 4, str. 14). Miloš Zidanšek – Vencelj jim je priskrbel orožje, ki ga je ob zlomu stare Jugoslavije skojevec Miha Vidovič zakopal. Tako so si pridobili orožje in strelivo, a večji problem so postali sami borci. Ob valu aretacij in vedno hujših nacističnih represivnih ukrepih nad slovenskim ljudstvom so se mnogi potencialni člani ustrašili posledic. Kajti četa na Pohorju, odporništvo v Mariboru in ostali Spodnji Štajerski ter odpor sam so okupatorja močno presenetili. S svojimi represivnimi ukrepi v prvih mesecih okupacije so namreč nameravali upor zatreti v kali. A s svojimi genocidnimi ukrepi so šli predaleč in povzročili združitev vseh narodno zavednih Slovencev, ne glede na politično ozadje in spore v preteklosti. V OF so se zbrali stari nasprotniki, ki so naenkrat dobili skupnega sovražnika in ki so pozabili na stare spore ter se proti okupatorju združeni borili. Od tega si je okupator zares opomogel šele avgusta, ko je spoznal, da njegovi raznarodovalni ukrepi ne bodo dovolj. Avgusta so se začele aretacije.

Pohorski bataljon je deloval do leta 1943. 6. januarja tistega leta je Otto Lurker, prej omenjeni šef gestapa, izdal povelje za hajko proti Pohorskemu bataljonu zaradi povečane partizanske dejavnosti. 8. januarja je približno 2.000 nemških vojakov, razdeljenih v štiri sektorje, obkolilo partizanski zimski tabor pri Osankarici. Lokacijo tabora je najverjetneje izdal lokalni kmet, vendar podrobnosti niso znane. Borba je trajala dve uri in pol, dokler niso vseh partizanov, razen enega, ubili. Ranjenega Franca Kunaverja – Sulca so julija ustrelili kot talca. Na nemški strani so imeli velike izgube. Padeč Pohorskega bataljona je narodnoosvobodilno gibanje na Spodnjem Štajerskem močno prizadel. Kljub temu je njihov zadnji spopad proti tridesetkrat

močnejšemu in bolje opremljenemu sovražniku, v katerem so se hrabro borili, dal preostalim borcem nove motivacije in zagona.

Nemci so se zavedali pomena zmage nad zloglasnim Pohorskim bataljonom, ki jim je bil dolgo trn v peti. O porazu bataljona so poročali državnemu vodji SS in šefu nemške policije Heinrichu Himmlerju, ta pa je poslal pismo o zmagi vodji nemškega rajha Adolfu Hitlerju.

Slika 16: Poročilo, v katerem Himmler poroča Hitlerju o zmagi nad Pohorskim bataljonom (Vir: Hervadi [online])

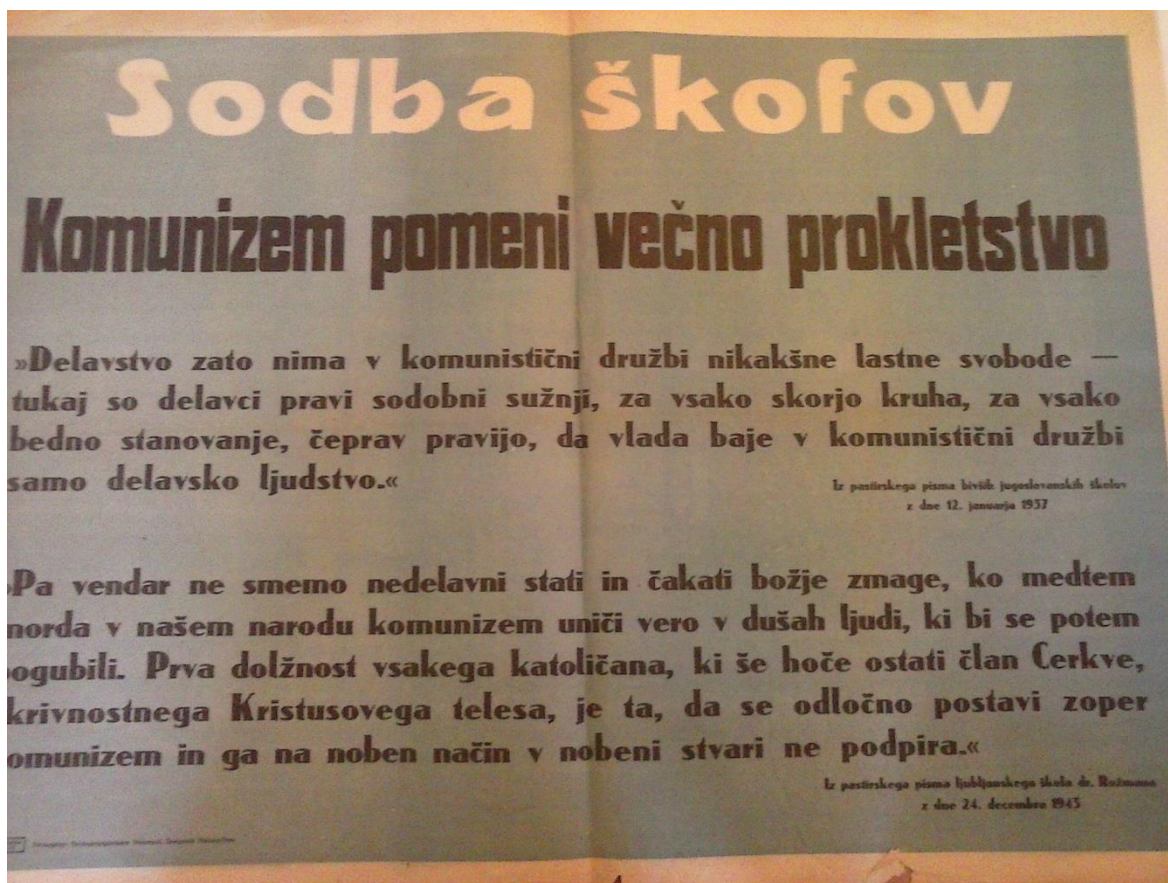
6.7 Vloga cerkve

V času med obema vojnama, v letih od 1922 pa do smrti leta 1939, se pravi do začetka druge svetovne vojne, je bil na čelu cerkve papež Pij XI., ki nacizma nikoli ni obsodil. Ostro pa je obsodil komunizem v svoji okrožnici *Divini Redemptoris* (Božanski odrešenik), s podnaslovom *O brezbožnem komunizmu*. Kljub temu duhovščina v Mariboru povečini ni sodelovala z okupatorjem. Delno lahko to pripišemo ravnanju z duhovščino in njenim premoženjem. Mnoge duhovnike so namreč kot izobražence aretirali, jih poslali v koncentracijska taborišča. Samo v letu 1941 so izgnali 284 škofijskih in 81 redovnih duhovnikov. S tistimi, ki so jih zaprli, so ravnali barbarsko, pretepali so jih, jih vpregali v vozove, po mestu so morali porivati vozičke, dobivali so premalo hrane. Tudi cerkveno imetje je bilo zaseženo v imenu okupatorja.

Takratni Mariborski škof Ivan Jožef Tomažič je pri nacistih večkrat poskušal posredovati, a je bil pri tem neuspešen. Cerkvi so namreč očitali širjenje narodne zavesti ter da je že pred letom 1918 pomagala pri odcepitvi od Avstrije. Tomažiču je bilo s strani zveznega vodje Štajerske domovinske zveze svetovano, naj pri graškem nadškofu zaprosi za nemške duhovnike, ki bi širili uporabo nemščine. Škof se je celo sestal z Uiberreitherjem, katerega je prosil, naj zaprte duhovnike čim prej izpustijo ali vsaj zaslišijo. Ta mu je odvrnil, da duhovnikov ne bodo izpustili, saj so se vmešavali v politiko. V nadaljevanju sestanka je Uiberreither poudaril, da mora vse, kar ni nemško, izginiti ter da pravih Slovencev nihče ne sili, da ostanejo na Spodnjem Štajerskem. Čeprav se je škof Tomažič trudil, mu ni uspelo pomagati zaprtim duhovnikom. Škof se je sicer obdržal na položaju, vendar so mu pustili za pomoč le dva duhovnika. Čeprav nikoli ni sodeloval z OF, organizacije kljub komunizmu ni obsodil. (Povzeto po Ostrovška, 1981, str. 47–50).

V Ljubljanski pokrajini je bil položaj cerkve močno drugačen. Takratni Ljubljanski škof Gregorij Rožman je že dva tedna po začetku okupacije obiskal visokega komisarja Emilija Graziolija ter mu obljubil zvestobo in sodelovanje. V Ljubljanski pokrajini je večina duhovnikov delovala proti OF in spodbujala delovanje v fašističnih organizacijah. Italijani so to pripravljenost za sodelovanje cerkve izkoriščali za propagandne namene. Rožman je obsojal tudi odporniško gibanje v Ljubljani in je pozneje sodeloval tudi z Nemci, saj je podpiral njihove poglede na jude: »*Samo s to pogumno borbo in marljivim delom za Boga, za narod in domovino bomo, pod vodstvom Nemčije, zagotovili naš obstoj in boljšo prihodnost v*

boju proti judovski zaroti» (Wikipedija, prosta enciklopedija: Druga svetovna vojna na Slovenskem: Škof Rožman in Ljubljanska pokrajina [online]). Vsi duhovniki v Ljubljanski pokrajini niso sledili njegovemu zgledu. Približno štirideset se jih je pridružilo partizanom, še več jih je sodelovalo z OF. V OF je bilo tudi veliko vernikov, ki so Rožmana večkrat prosili, naj ne zavrača odporniškega gibanja in naj bo nevtralen. Na njihove prošnje se ni nikoli odzval.

Slika 17: Propagandni plakat iz Ljubljane, ki zavrača komunizem v imenu cerkve, pri čemer uporablja citat škofa Rožmana (spodnji citat, zgornji je iz pastirskega pisma bivših jugoslovanskih škofov). (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

Nasploh je cerkev v imela veliko večjo vlogo v Ljubljani, saj je aktivno sodelovala na strani fašističnega okupatorja ter odprto zavračala komunizem. V Mariboru je imela duhovščina manj aktivno vlogo pri okupaciji, a je kljub Vatikanu imela več razlogov za podpiranje narodnoosvobodilnega gibanja, kar se jasno kaže pri dejanju škofa Tomažiča.

7. OBRAČUN OKUPATORJA S ČLANI ODPORNIŠKEGA GIBANJA

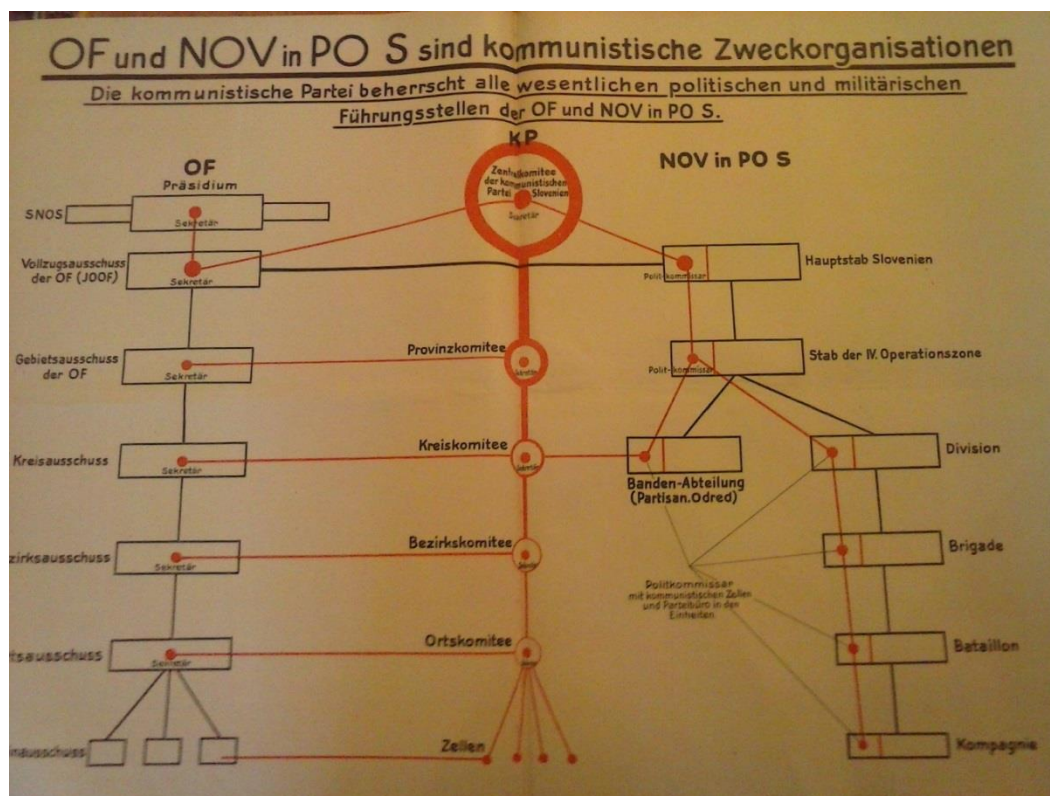
7.1 Dejavnost gestapa

Nemci ob prihodu v Maribor odpora niso pričakovali. Domnevali so, da bodo represivni raznarodovalni ukrepi, visok odstotek nemškega prebivalstva ter bližina uradov zagotavljali pokorščino. Ko je mladina izvedla prvo akcijo 29. aprila 1941, so bili Nemci ogorčeni. Istega dne so izvedli obsežno akcijo, s katero so hoteli zagotoviti, da se kaj podobnega nikoli več ne zgodi: *»Prihrumeli so policijski avtomobili in zaprli več ulic v središču mesta, ko so bile najbolj živahne. Legitimiral so vse ljudi po vrsti, večino pa – posebno mlade – nagnali v tedanji samopostrežni bife /.../Pobrali so okoli šestdeset mladincev in jih nasilno odpeljali v meljsko kasarno. Vse noči so jih v kleti pretepali, da so slišali njihovo kričanje zaporniki v vseh gornjih nadstropjih, a tudi v okoliških hišah /.../ Čez nekaj dni so fante izpustili, vse modre od podplutb, in še podpisati so morali, da ne bodo govorili o tem, kaj so doživeli.«* (Ostrovška, 1981, str. 67).

Kot odgovor na akcijo mladincev so sledili tudi drugi preventivni ukrepi, kot so uničevanje hiš in naselji, zaplemba dobrin, množično izseljevanje, pošiljanje ljudi v koncentracijska taborišča ter množične aretacije. Čeprav so bile te nove oblike nasilja namenjene temu, da bi ljudem preprečile priključitev narodnoosvobodilnemu gibanju, jim je brez dvoma botrovalo tudi sovraštvo. Ti zatiralni ukrepi tajne policije so imeli obraten učinek od zelenega in odpornikov niso odvrnili. Akcije so se začele dogajati vedno pogosteje, postajale so bolj drzne. Odporništvu so je vse bolj širilo, pridobivali so nove člane, zaloge, postojanke. A člani OF so bili večinoma mladi ter so premalo upoštevali nevarne razmere v Mariboru. Niso bili dovolj previdni, kar je omogočilo okupatorjev vdor v njihove vrste. Prve aretacije so bile 17. in 31. junija, nato pa je bilo odporniško gibanje pa 1. avgustu skoraj zdesetkano. Pojavili so se prvi zaupniki policije, ljudje so na zaslišanjih izdajali člane ter lokacije postojank in sestankov. Leopold Kumer je oblastem izdal udeležence sestanka Pri treh ribnikih 31. julija, Štefan Belgavi je na posebnem zaslišanju v Gradcu izdal ljudi, ki so imeli zveze s partizani na Pohorju in so jih oskrbovali z zalogami. Veliko ljudi so prijavili tudi sosedge, ki so bili Nemci ali nemškutarji. Ljudje, ki jih je policija aretirala, so povedali za druge v njihovih skupinah in tako naprej, dokler ni odporniško gibanje v decembru skoraj izginilo. Nekaj ljudem je uspelo pobegniti v tujino ali pa v partizane, saj so jih, če bi jih ujeli, čakale hude posledice. Jožeta Grata, Ludvika Tajzla, Jožeta Polajnka, Karla Polšeta in Štefana Pertota so nacisti poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen, Albina Zorka v Auschwitz, Adolfa Zorka pa v

Sachsenhausen. Štefana Belgavija, ki je bil kot vodja skupine najbolj obremenjen, so oktobra 1941 ustrelili kot talca, čeprav jim je izdal mnogo podatkov.

Oblasti so kljub temu, da so OF sestavljale mnoge politične stranke, za odpor najbolj krivile delovanje komunistov. Zaradi tega so komuniste tudi posebej preganjali. V največji nevarnosti so bili tisti komunisti, ki so bili pred vojno znani kot komunistični vodje. Glavna naloga gestapa je bila zatiranje tistih, ki so nasprotovali nemškemu idealom, zaradi česar je velik del svojih sredstev namenil prav OF in narodnoosvobodilnemu gibanju nasploh. Velikokrat mu je skoraj uspelo, vendar je OF vedno preživela in nadaljevala s svojim bojem.

Slika 18: Uprava odporniških gibanj ter njihova povezava s komunistično partijo (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

7.2 Odredbe šefa civilne uprave v zvezi odporništvom

Okupator se je proti odporništvu boril tudi z uvedbo odredb, ki so odporne omejevale. Začel je že, ko je ukinil društva, a ko je se narodnoosvobodilno gibanje razrastlo, so sledile odredbe, namenjene specifično njim. V nadaljevanju so navedeni primeri nekaterih odredb:

»Vsak stik z vojnimi ujetniki je prepovedan. Če je to iz službenih razlogov sicer nujno, se mora pa zreducirati na minimum.« (VAZSt, Odredba o postopanju z vojnimi ujetniki, št. 33, str. 255).

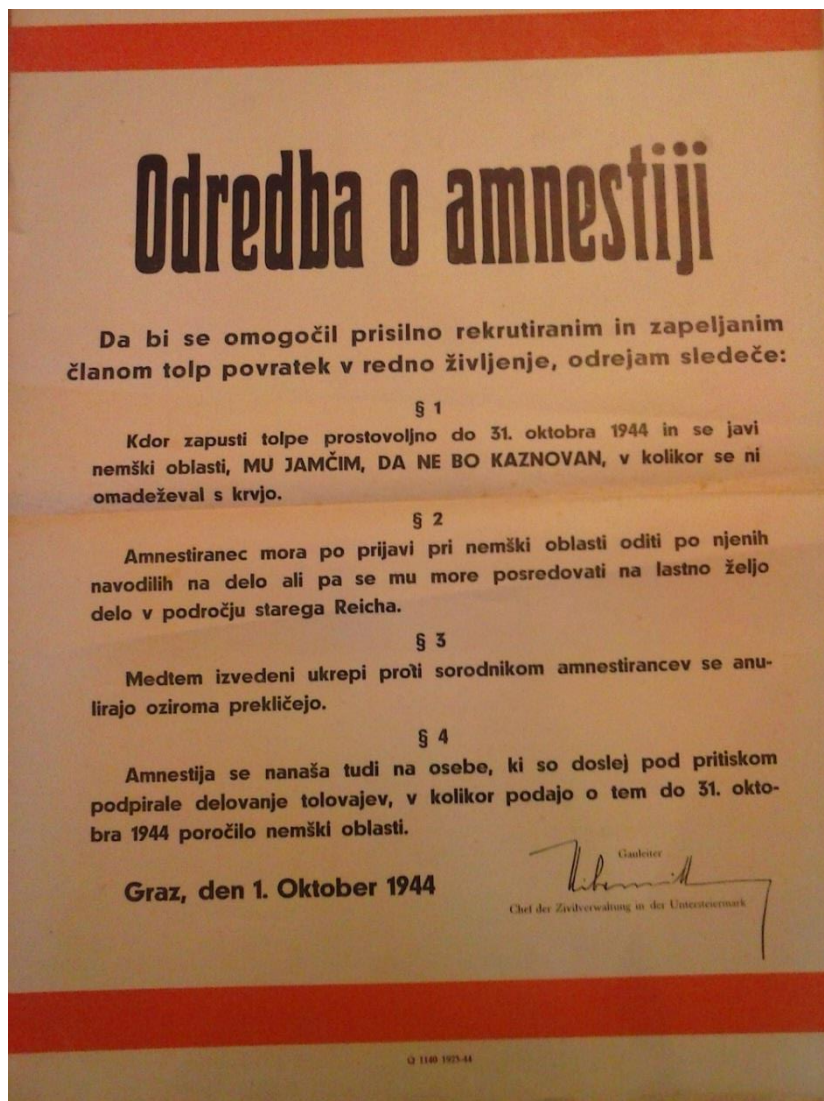
»Orožje, municijo, razstrelivo in vojno orodje je treba oddati okupatorju, razen zgodovinskega orožja brez uporabne vrednosti.« (VAZSt, Odredba o orožju, municiji, razstrelivu in vojnem orodju, št. 15, str. 104–105).

»Ob priliki nastopanja posameznih oboroženih komunističnih sodrg odrejam za varstvo prebivalstva na podlagi podeljenega mi poveljstva:

1.) Kdor se udeleži oboroženega sestanka bo po odredbi 14. aprila 1941 obsojen na smrt. Isti kazni podleže, kdor članom takih sodrg nudi bivališče, jih preskrbuje z živili ali jih na kakršen koli način podpira ter je v zvezi z njimi. Premoženje teh odpornikov, njih pomagačev in njihov družin bo odvzeto. Kdor izve o nastopu teh sodrg in ne obvesti najhitrejšim potom najbližjo policijsko postajo, bo kaznovan z najtežjimi kaznimi.

2.) Kdor kljub prepovedi poseduje strelno orožje, municijo, vojno orodje in razstreliva, bo /.../ kaznovan s smrtjo. Isti kazni podleže /.../, kdor se udeleži sabotaže ali potom zažiganja uniči zalogo žetve. (VAZSt, Odredba, št. 38, str. 291)

Z odredbami so poskrbeli tudi, da se je sodelovanje z njimi zdelo kot dobra možnost preživetja. Nasploh je okupator poskrbel, da so odredbe odporništvu na vsakem koraku oteževale delo. Na podlagi kršitev jih je nato lahko obsodil. Izdaja odredb mu je omogočala nadzor nad življenjem vseh, ki so bivali znotraj okupacijskega območja.

Slika 19: Natisnjena odredba o amnestiji, ki omogoča izpustitev tistih, ki so izdali odporne (Vir: Pokrajinski muzej Maribor: Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje, šifra 1918015)

7.3 Streljanje talcev

Streljanje talcev je okupator uporabljal v preventivne namene. S tem je želel ljudstvo prestrašiti, da bi odnehalo z uporom in se pokorilo njegovi očitni premoči. Ob vsakem streljanju talcev so zato obešali plakate z njihovimi imeni in osebnimi podatki.

Slika 20: Primer plakata z osebnimi podatki ustreljenih oseb (Vir: Maribor-Graz [online])

Prva ustrelitev talcev je potekala 24. avgusta na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru. Vsi ustreljeni so bili člani odporniškega gibanja, nekateri tudi organizatorji. Tistega dne so bili ustreljeni: »*Slavko Šlander, sekretar Pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo in član Centralnega komiteja KPS; Franc Vrunč – Buzdo, nekdanji Apihov tovariš /.../ celjski partijski funkcionar in komandir Celjske čete /.../, Slava Klavora, okrožna sekretarka SKOJ in članica PK. Tu je bil med njimi Edo Grubelnik, organizator delavcev iz josipdolskega kamnoloma, in študent medicine Jože Tovornik /.../, pa bivši narednik vodnik Franc Ekart, partizan Pohorske čete, in še mladi ključavničarski vajenec, skojevec Slavko Kočevar. Drugi trije so bilo od drugod, v Mariboru povsem neznani. Dva rudarja iz Zagorja in en pomožni delavec iz Trbovelj.*« (Ostrovška, 1981, str. 67)

A že pri prvi ustrelitvi je postalo očitno, da okupator ne razume, kako močno člani narodnoosvobodilnega gibanja verjamejo v svoj namen. Na oder namreč niso šli ponižno in niso pokazali strahu. Vseh deset talcev je ob prihodu na dvorišče zapelo. Njihov umor je gledajoče zapornike kvečjemu ganil. Celo paznica se je onesvestila.

Streljanja so se kljub temu nadaljevala celo vojno, naslednje je bilo že dan za prvim. Bila so tehnika zastraševanja in v nekaterih primerih so delovala. Septembra so ustrelili Bojana Iliča. Tiste upornike, ki jih niso ustrelili, so poslali v koncentracijska taborišča ali pa v gestapovske zapore pri Ptujju. Nekateri so si pomagali z lažno dokumentacijo in laganjem, zato so jih po aretaciji izpustili.

8 ZAKLJUČEK

Prebivalci mesta Maribor so se med drugo svetovno vojno znašli v groznem položaju. Njihova identiteta je bila zanikana, z vseh strani so jih obdajali ljudje, ki jim niso mogli zaupati. V teh razmerah se je vsak odzval tako, kot se je najbolje znal. Danes se zdi razdelitev vojnega dogajanja na dobro in slabo zelo lahka, a ljudje takrat niso imeli tega privilegija.

V poteku raziskovanja smo tako potrdili prvo hipotezo, da je večina ljudi v Mariboru okupacijo sprejela. Pod njo so videli možnost boljšega življenja. Potrdili smo tudi drugo hipotezo, da Nemci odporniškega gibanja v Mariboru niso pričakovali. Zavedali so se namreč visokega odstotka nemškega prebivalstva. Zanašali so se tudi na učinkovitost svojih raznarodovalnih ukrepov, ki so bili drugod uspešni. Vendar so nekoliko precenili ponižnost slovenskega naroda. Bolj kot so se z različnimi raznarodovalnimi ukrepi trudili zadušiti narodnoosvobodilno gibanje, bolj se je to razraščalo, kar potrjuje še tretjo hipotezo. Število odpornikov v Mariboru je sicer zaradi aretacij nihalo, vendar je razvidno, da se je s časom povečevalo. Tisti, ki so se uprli, tega niso storili le zaradi raznarodovalnih ukrepov. Navsezadnje so bili ti ukrepi v Ljubljanski pokrajini veliko milejši in, vsaj v začetku, niso močno omejevali odporniškega gibanja, pa se je ljudstvo prav tako uprlo. Odpornišvo v Ljubljani je bilo močno razširjeno, kar potrjuje peto hipotezo.

Delno lahko ovržemo le četrto hipotezo, saj je bilo pasivno sodelovanje med tistimi, ki so v Mariboru živeli pred okupacijo, najbolj razširjeno prav med Slovenci, aktivno pa med slovenskimi Nemci. Slovenci so se uprli, ker so bili navajeni določene stopnje avtonomije. Imeli so jo v Jugoslaviji, v državi SHS ter celo pod Habsburžani. Navajeni so bili, da so imeli v vladi lastne predstavnike, ki so zastopali interese njihovega naroda. Raznarodovalni ukrepi so začetno nezadovoljstvo še poslabšali. Ko so prišli Nemci, se Mariborčani naenkrat niso mogli več pogovarjati v lastnem jeziku ali pa se klicati po svojih rojstnih imenih. Niso mogli moliti v slovenščini ali obdelovati zemlje na svojih kmetijah na način, katerega so bili

navajeni. Okupator je v Mariboru proti koncu vojne imel le malo iskrenih podpornikov, vsaj od ljudi, ki so tam živeli že prej.

9 DRUŽBENA ODGOVORNOST

Naloga se močno navezuje na načela družbene odgovornosti. Raziskuje namreč čas in kraj, ko se nobeno od njih ni upoštevalo. Pod nacističnim okupacijskim sistemom ni bilo nobene transparentnosti, nobenega spoštovanja posameznikov, ki po nacističnih idealih niso spadali v družbo. Takratna organizacija ni spoštovala vladavine mednarodnega prava ali prevzela odgovornosti za vpliv, ki ga je imela. A kar je najpomembneje, ni se ravnala po etičnih načelih in nikakor ni spoštovala človekovih pravic. Raziskovalna naloga prikazuje, kaj je možen izid, ko se ta načela ne upoštevajo. Družba si od tako močne kršitve vsega, kar jo sestavlja, še dolgo ni opomogla. To je lahko nauk vsem bodočim generacijam.

10 VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 1, 3. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 3, 17. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 4, 24. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 25, 13. 9. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 28, 4. 10. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 32, 1. 11. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto I., št. 36, 29. 11. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Štajerski gospodar, leto II., št. 1, 2. 1. 1942.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 8, 6. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 12, 17. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 15, 20. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 18, 31. 5. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 30, 15. 7. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 33, 28. 7. 1941.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, VAZSt, št. 38, 18. 8. 1941.

- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, *Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark*, št. 1, 15. 4. 1941.
- DEŽELAK BARIČ, V. 2007. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. ISBN 978-961-6386-13-5.
- Ce-NOB: *Izbor gradiva Muzeja novejše zgodovine Celje, povezanega z drugo svetovno vojno na Celjskem* [online]. [Citirano 9. 1. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://www.ce-nob.si/Collections/details/9121?page=2>>
- FERENC, T. 2006. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1: razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. ISBN 978-961-237-185-2.
- FERENC, T. 2010. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2: raznarodovanje*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. ISBN 978-961-237-398-6.
- HERVARDI: *Poslednji boj Pohorskega bataljona* [online]. [Citirano 9. 1. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://www.hervardi.com/pohorski.php>>.
- KRAJNC, G. 2014. *Hoja s hudičem: okupacija Slovenije in kolaboracija, 1941–1945*. Mengeš: Ciceron. ISBN 978-961-6627-55-9.
- LIBERTY Blitzkrieg: *Picture of the Day: The Power of the People* [online]. [Citirano 3. 12. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://libertyblitzkrieg.com/wp-content/uploads/2013/02/PeoplePower.jpg>>.
- MALLY, E. 2011. *Slovenski odpor: osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945* [online]. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. [Citirano 3. 12. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://www.inz.si/publikacije/povzetki/razpoznavanje-14-mally-demo.pdf>>.
- MARIBOR-GRAZ. *Maribor – lokalna zgodovina* [online]. [Citirano 1. 2. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://www.maribor-graz.eu/primcell.php?lang=si&jahr=1941&wid=&hei=>>>.
- OSTROVŠKA, M. 1981. *Kljub vsemu odpor: Maribor v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja, prva knjiga*. 2. izpopolnjena izdaja. Maribor: Založba obzorja.
- PEČE, M. 2003. *Arijski mit: konstrukcija tradicije in teorije v nacistični ideologiji: diplomsko delo* [online]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede. [Citirano

15. 12. 2015]. Dostopno na spletnem naslovu: <<http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Pece-Masa.PDF>>.
- PEKLAR, A. 2014. *Gestapo v Mariboru: diplomsko delo* [online]. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino. [Citirano 7. 1. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <file:///C:/Users/Spela/Downloads/UNI_Peklar_Aleksander_1988.pdf>.
- POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR. *Zbirka dokumentov okupacijske dobe 1941–1945: fond št. 9*.
- POKRAJINSKI MUZEJ MARIBOR. *Zbirka plakatov, lepakov in letakov 18.–20. stoletje. SVAROG: Slovenci med drugo svetovno vojno* [online]. [Citirano 2. 1. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://mss.svarog.si/zgodovina/4/index.php?page_id=8233>.
- WIKIPEDIJA, *prosta enciklopedija: Druga svetovna vojna na Slovenskem* [online]. [Citirano 9. 1. 2016]. Dostopno na spletnem naslovu: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Druga_svetovna_vojna_na_Slovenskem#Nem.C5.A1ki_okupacijski_sistem>.
- ZGODOVINA Slovencev. 1979. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ŽNIDARIČ, M. 1991. Maribor med okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem. V: CURK, J. HARTMAN, B. in KOROPEC, J. *Maribor skozi stoletja: razprave I*. Maribor: Založba obzorja. ISBN 86-377-0586-3.
- ŽNIDARIČ, M. 1997. *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve. ISBN 961-90502-0-7.